

છીએ તે જ ઠીક

કનૈયાલાલ મા. મુનર્શ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૬૨૬૫ કિંમત ર-૮ ૦

ગ્રંથનામ ધીરે તેજ સીડ

વર્ગીક

છીએ તે જ ઠીક

કનૈયાલાલ ભા. મુનશી

ભારતીય વિદ્યાલયન તરકશી પ્રકાશક

પત્ર પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

સર ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ, કોટ,

— મુંબઈ ૧ —

— અઢી રૂપિયા —

છીએ તે જ ઠીક
પ્રથમ વાર : ડિસેમ્બર, ૧૯૪૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અ. નં. ૧૮૬
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
નં. : ૨ ૨૬૨૬૫
સર્વાધિકાર સ્વાધીન

આ પુસ્તકમાંના લખાણનો કોઈપણ પ્રકારે ઉપયોગ કરતાં
પહેલાં પ્રકાશકની પૂર્વસંમતિ આવશ્યક છે.

: સુદ્રક :

વિ. આર સાવંત
એસોશિએટેડ એડવર્ટાઈઝર્સ
એન્ડ પ્રિન્ટર્સ લિ મિટેડ
૫૦૫, આરથર રોડ, તારદેવ
અંબઈ ૭

: પ્રકાશક :

મોરારજી પદમસી
પદ્મ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ
લક્ષ્મી બિલ્ડિંગ, ત્રીજો માળે
સર ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ, કોઠ
અંબઈ : ૧

છીએ તેજ ઠીક

: પાત્રો :

જીતેન્દ્રરાય

ન્યુ માથેરાન મિલ્સ વગેરે કંપનીઓનો ચેરમેન ને મિલની મેનેજંગ એજન્સીનો
માલિક. મનોરમાનો ભાઈ અને ટેનિસનો અડંગ ખેલાડી.

હર્ષદરાય

એમ. એ., ન્યુ માથેરાન મિલ્સનો ડિરેક્ટર અને મનોરમાનો પતિ.

ભગવાનદાસ

ધંધે દલાલ, ન્યુ માથેરાન મિલ્સના ડિરેક્ટર.

નરોત્તમદાસ

ઉર્વશીના પિતા.

ડૉ. મોહનલાલ

મગજના રોગોના નિષ્ણાત ડોક્ટર. સાર્થકિએટ્રિસ્ટ.

સાધુ

ઉર્વશી

એમ. એ., નરોત્તમદાસની પુત્રી અને જીતેન્દ્રની પરમ મિત્ર.

મનોરમા

હર્ષદની પત્ની.

તિલોત્તમા

બી. એ., નરોત્તમદાસની પુત્રી અને ઉર્વશીની નાની બહેન.

અંગાબહેન

નરોત્તમદાસ શેઠનાં પત્ની ઉર્વશી અને તિલોત્તમાનાં મા.

વિકુ

નોકર.

મહેતાજી

તદુપરાંત હાઈકોર્ટનો રજીસ્ટ્રાર, સોલિસિટર, બેલિક, નૃત્યક્લાનો શિક્ષક.

બધા અંકો જીતેન્દ્રરાયના દીવાનખાનામાં ભજવાય છે.

અંક પહેલો

[જતેન્દ્રરાયનું દીવાનખાનું. તેમાં બધો ઠાઠ વિદેશી છે. વચ્ચે નેપોલિયન
જોનાપાર્ટની એક મોટી છબી છે.

ભગવાનદાસ દલાલ પચાસેક વર્ષના ગૃહસ્થ છે. એમણે પાઘડી, ડાગલો,
ઘોતિયું બધું જૂની ઢબે પહેર્યું છે. તે અધીરાઈથી પગ હલાવી રહ્યા છે ને જરાક
ક્ષોભથી મોઢું લૂછ્યા કરે છે.

હર્ષદરાય અઠ્ઠાવીસેક વર્ષના છે. તે યુરોપીય પહેરવેશમાં છે. તે એક ખુરશી
પર બેસી સિગેટી વગાડે છે.]

ભગવાનદાસ

(ખારણાં તરફ અધીરાઈથી જોઈને) હુજી શેઠ સાહેબ નહીં આવ્યા ?

હર્ષદરાય

(હસીને) ભાઈ આવ્યા વિના નહીં રહે. તમને સમય આપ્યો
છે ને ? (બહાર મોઠરનું બુંગળું બોલે છે) લો ને, આ આવ્યા. (બોલો થઈ
સામે લેવા જાય છે)

છીએ તે જ ઠીક

ભગવાનદાસ

(જરાક ક્ષુભિત થઈને) ટૂંનાંમેન્ટ જીતીને આવ્યા હોય તો સારું.
(બીબા થઈ પાઘડી ને કોટ સમાં કરે છે)

હર્ષદરાય

ભાઈ હારે જ નહીં. હું ખાતરી આપું છું.

[જીતેન્દ્રરાય આવે છે. એ પચ્ચીસેક વર્ષનો સ્વસ્થવાન યુવક છે. એણે ખમીસ, ફ્લેનલની પાટલૂન અને સફેદ એડી વગરના જોડા પહેર્યા છે. એના હાથમાં ટેનિસનું રેકેટ છે. એણે ગળે સફેદ ગળપટ્ટો વાંટાળ્યો છે. પગ નીચે દરેક પગલે તે કાંઈક કચરતો હોય એવી તેની ચાલવાની સિક્કત છે. એની બાલવાની લઢાણ કોઈ સર્વસત્તાધિકારીની હોય એવી રોશ્નીલી છે. એના પિતા મરી ગયા પછી બે વર્ષમાં એણે દરેક ક્ષેત્રમાં એટલી સિદ્ધિ મેળવી છે કે એનામાં આત્મશ્રદ્ધાને પાર નથી એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

તે આવે છે ત્યારે રેકેટ વડે નાણું સર્વોંસ કરતો હોય એવો ચાળો કરે છે. પછી ભગવાનદાસ અને હર્ષદને જોઈ એની આંખમાં મનકની ચમક આવે છે.]

જીતેન્દ્ર

હલ્લો, હર્ષદ ! હલ્લો, ભગવાનદાસ ! મને અભિનંદન આપો.
હું ટૂંનાંમેન્ટ જીત્યો.

હર્ષદ

(હસીને) મને તો એમાં સંશય હતો જ નહીં ! છતાં અભિનંદન.
(માનથી પણ ન્હાતા મિત્રની છૂટથી વાંસો યાખડે છે)

ભગવાનદાસ

(હાથ મેળવી) અભિનંદન-અભિનંદન !

અંક પહેલો

જીતેન્દ્ર

(સોફા ઉપર વચ્ચે બેસી પગ પહોળા રાખે છે ને અઢેલી માથું પાછળ ટેકવે છે) થેંક્યુ, થેંક્યુ ! (પછી એના મુખ પરથી હાસ્ય જતું રહે છે અને એ તિરસ્કારથી ભગવાનદાસ તરફ જોઈ રહે છે. ભગવાનદાસ ક્ષોભથી પરસેવો લૂછે છે.) ભગવાનદાસ ! (ફાંત પીસીને) તમે ન્યુ-માથેરાન મિલ્ડસના સાતસો શેરો વેચાતા લીધા, કેમ ?

ભગવાનદાસ

ના, ના, પાણી—(જરા ગભરાઈને ચારે તરફ જુએ છે.)

જીતેન્દ્ર

(એકદમ ટૂંટાર થઈને હાથમાં જોરથી રોકેટ પકડે છે) શેઠ, સફાઈ છોડી દો. (જરા ધમકીભર્યા અવાજે) ન્યુ માથેરાનમાં તમારે પોતાના ડીરેક્ટરો લાવવા છે, કેમ ?

ભગવાનદાસ

(જરા ભોંઠો પડી થઈને) ના; ના; આ તો અમસ્થાં જ લીધા. સસ્તામાં આવી ગયા એટલે લઈ લીધા.

જીતેન્દ્ર

(જૂબોળ કરીને) તો મને પહેલાં કેમ નહીં પૂછ્યું ? વધારે શેરો લઈને મારી મેનેજીંગ એજન્સી ખાઈ જવી છે, એમ ? (મનકમાં) ગૂડ-વેરી ગૂડ !

ભગવાનદાસ

(ઇસિયું કરીને) અરે શેઠ સાહેબ, એવું તે હોય ? એમ શું બોલો છો, મારા શેઠ !

શતેન્દ્ર

હા, ગીતામાં પણ ચહાપાણી પીવાનું લખ્યું છે તે હું
ગોખતો હતો.

હર્ષદ

ગીતામાં ચહાપાણી ?

શતેન્દ્ર

તેથી તો મને એ વાક્ય આવડી ગયું. કૃષ્ણ કહે છે:
सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो- ચહા રૂપે હું બધાના હૃદયમાં પેસી જાઉં
છું. (હર્ષદનો વાંસો યાખડે છે) ઉર્વશીને નહીં કહેતો. પણ જો, સાંભળ:
(ધીમેથી હર્ષદ પાસે આવીને) જો, આપણા સોલિસિટર્સને કહી
આવ. ભગવાનદાસના જમાઈની સામે હોય. તેટલાં હુકમનામાં
ખરીદી લે ને તેના ઘર પર ટાંચ લાવે.

હર્ષદ

ટાંચ !

શતેન્દ્ર

કહેજે કે સાંજ પહેલાં ટાંચનો હુકમ લે. નહીં તો
એ તો સોલિસિટરની ગાડી છે. માથેરાનની ગાડીની માફક
પાછલે પૈડે આગળ જ ચાલચાલ કરશે !

મનોરમા

(અંદરથી) ભાઈ, ભાઈ, અભિનંદન ! [દોડતી મનોરમા આવે
છે. પાછળ નોકર નવાં કરાવેલાં કપડાં લઈને આવે છે.

અંક પહેલો

મનોરમા વીસેક વર્ષની મુંવાળી યુવતી છે. એ જરાક નડી થવા લાગી છે. એનો ઠસ્સો કલામય છે. એણે ખારીક વાયલ નીચે કાઠિયાવાડી ઢબનો ધાધરો પહેર્યો છે ને કપાળે સુવર્ણચંદ્રક ચોંટાડ્યો છે. એણે કાંટે ને કાને પણ ખૂબ ધરેણાં પહેર્યાં છે.]

જીતેન્દ્ર

(મળકમાં) લો, આ લાઈનાં બહેન આવ્યાં. ક્યાં જઈ આવ્યાં? (ચાળા પાડીને) અરે નૃત્યશાળામાં, શિલ્પશાળામાં, પણ પેલી રાંધણશાળામાં ક્યારે શીખવા જશો?

મનોરમા

(ખેટા શુસ્સો કરીને) હું શા માટે રાંધણશાળામાં જઈ ? મોકલજો પેલી ઉર્વશીને, પરણો ત્યારે. તમારી મગફળી હોય તો ! (જભ કાઢે છે)

[ટેલિફોન વાગે છે ને હર્ષદ રિસીવર ઊપાડે છે.]

હર્ષદ

(નમ્ર અવાજે) કેાણુ ?....ઓહો !....કેાણુ ઉર્વશી બહેન ?....હા, હું હર્ષદ....ભાઈ અહિંયા જ છે....ઊભાં રહો, હું ટેલિફોન આપું.

[જીતેન્દ્ર ઉત્સાહથી ટેલિફોન લે છે]

જીતેન્દ્ર

(તેનો અવાજ મહિા થઈ જાય છે.) ઉર્વશી !....હો, એ તો હું....અડધા કલાકમાં આવો છો ?....ઠીક ઠીક....હું ઘેર જ છું....ચિયરો (ખંચાઈ ને) સોરી, બોલાઈ ગયું....નમસ્તે. (ટેલિફોન મૂકી દે છે અને ટેનિસની સર્વિસ કરવાનો આજો કરે છે)

છીએ તે જ ડીક

મનોરમા

(ચાળા પાડે છે) ચિયર્યો....સોરી....બોલાઈ ગયું....નમસ્તે! ને
અમે નૃત્યકળા શીખીએ તેમાં તમારું પાકી આવે.

જીતેન્દ્ર

હાસ્તો, તું તો બહેન, પારકું ધન. સમજી? આ બામણાનું....

હર્ષદ

(ગંભીર થઈને) ભાઈ, મળક છોડી દો. હવે ઉર્વશી બહેનને
તમારું ધન ક્યારે બનાવો છો?

જીતેન્દ્ર

(માથે હાથ મૂકીને) અરે, આ મિયાં તો ક્યારના લટ્ટુ થઈને
બેઠા છે, પણ બીબી રાજી થાય ત્યારેને?

મનોરમા

(હેતથી જીતેન્દ્રને વિનવે છે) ભાઈ, જગત બધું ટૂંપી ખાય છે. બે
વર્ષ થયાં તમે એકલાં બેસો છો, ફરો છો, ગપ્પાં મારો છો—પણ
નથી વેવિશાળ કરતાં, નથી લગ્ન કરતાં. મારાથી તો કાને સંભળાતું
નથી. જગત એવું બોલે છે (રિસાળ મોઢું કરે છે) ભાઈ—

જીતેન્દ્ર

અરે ભાઈની! એ બહેન! હું આંધળો છું? હું બધું જોઉં છું,
પણ કરું શું?

હર્ષદ

ભાઈ, નરોત્તમદાસકાકા પણ બખાળા કાઢે છે. એ પણ તમને
આજે જ વાત કરવા આવવાના છે.

જીતેન્દ્ર

પણ મને વાત કરે શો કાયદો ? એમની દીકરીને તો કહેવાની હિંમત નથી.

[નોકર હાથમાં ચાંદીની થાળી લઈને આવે છે. ને સામે ધરે છે. તેના પર કાંડ છે તે જીતેન્દ્ર વાંચે છે.]—લો, નરોત્તમકાકા જ આવ્યા. હવે તમે બન્ને ભાગો. હર્ષદ, ભગવાનદાસને પૂરો કરજો. હું, અધૂરો નહીં રાખતો.

હર્ષદ

હું આ ચાલ્યો. એને એવો પૂરો કરું કે એની એક કચ્ચર હાથમાં નહીં આવે.

મનોરમા

ભાઈ, પેલાં ધોતિયાં, પહેરણ, સલવાર ને સ્કેક બધાં અહીં મૂક્યાં છે. હિંમત ચાલે તો ઉર્વશી ભાભીને સ્કેક પહેરાવજો. (ચાળા પાડીને) ચિયથેઈ—સોરી—બોલાઈ ગયું—નમસ્તે (ને હસતી હસતી જાય છે ને પાછળ હર્ષદ જાય છે)

જીતેન્દ્ર

(નોકરને) વિડુ, નરોત્તમકાકાને અંદર બોલાવ.

[નોકર જાય છે. જીતેન્દ્ર કંઈ કરવાનો ચાળો કરે છે.

નરોત્તમદાસ રોડ-વૈયાવ્રહ્મ, ધણા જ પ્રતિષ્ઠિત લાગતા, બડા ગૃહસ્થ આવે છે. એમણે કપાળે વૈષ્ણવી ટીકું કર્યું છે, માથે સુરતી પાઘડી પહેરી છે અને હાથમાં રોનાની મૂઠની લાકડી લીધી છે]

નરોત્તમદાસ

સાહેબજી જીતેન્દ્રરાય, કેમ છો ?

છીએ તે જ ડીક

જીતેન્દ્ર

પુશીમાં કાકા. પધારો, બિરાજો.

[નરોત્તમદાસ તપખીરની ડબ્બી કાઢી સૂંઘે છે ને જીતેન્દ્રને ધરે છે. જીતેન્દ્ર તપખીર લેવાનો ઢોંગ કરે છે.]

નરોત્તમદાસ

જીતેન્દ્રરાય, મારે આજે તમારી જોડે ખાસ વાત કરવી છે.

જીતેન્દ્ર

બોલો, શી આજ્ઞા છે? (ખુશ કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં) હુમણાં ચાંદીનો લાવ તો ઉપર જ જાય છે ને?

નરોત્તમદાસ

(અકળાઈ જઈને લાકડી ઢોકે છે) જહાન્નમમાં ગઈ ચાંદી. વાત પર આવોને. (જીતેન્દ્રની સામે ડોળા કાઢીને) જીતેન્દ્રરાય, આ જગતની ખત્રીસીએ ચડ્યા છે તે હવે ક્યારે ઊતરવું છે? સાળું કાંઈ સમજાય તો ખરું કે નહીં?

જીતેન્દ્ર

કાકા, જગતને મોંઢે કોઈએ તાળું માર્યું છે?

નરોત્તમદાસ

(જીતેન્દ્રનો ખભો ઢોકીને) અરે, તમે ઉર્વશીને પરણી જાઓ એટલે તાળું મરાઈ ગયું. એમાં છે શું, મારા ભાઈ?

જીતેન્દ્ર

(ક્યવાઈને) પણ મેં તો તમને કેટલી વાર કહ્યું, કે મારી જરાયે ના નથી. પણ ઉર્વશી નાની હા નથી કહેતીને!

નરોત્તમદાસ

અરે, હું તે જ કહેવા આવ્યો છું. મારા ભાઈ, મરદ જેવા મરદ થયા ને ઘેરી પાસે હા પડાવી શકતા નથી?

જીતેન્દ્ર

બોલો કાકા, શું કરું? કહો તે કરું!

નરોત્તમદાસ

જુઓ ભાઈ, આ તો હાલના જમાનાની હેડબાઓ છે. એમના હૈયામાં ગલરાટ પેસી ગયો છે, ‘પરણીશું તો, બાપરે, શુંય કાંઈ થઈ જશે? કેવાએક માટી નીકળશે?’ આ વિચારો કરીને ધૂળ મરે છે.

જીતેન્દ્ર

કાકા, વાત તો ખરી. માટી ઉંમરે પારકા બેડે જીવનગાળો શરૂ કરવો કઠણ વાત છે. જરા ડર તો લાગે જને?

નરોત્તમદાસ

(અકળાઈને) અરે તમેય તે મારા ભાઈ, શું બોલો છો? સાળો માટી હોય તે પારકો જ હોયને—પોતાનો તે કોઈ દહાડો હોય! આ લો તમારાં કાકી! તેર વર્ષે મારું ઘર માંડવા આવ્યાં. તેને તો કાંઈ ધુળરી છૂટી નહીં! પણ સાંભળો. આજની ભણેલી છોકરીઓ તો કુંવરીબાઓ થઈ ગઈ છે. એમને તો રાજકુંવરો ભેઈએ છે.

જીતેન્દ્ર

(નિરાશાથી) ને મને તે ધતાં આવડતું નથી.

છીએ તે જ ડીક

નરોત્તમદાસ

તમને તો શાનું આવડે? ‘હા,—હા—હા—હા’ કરીને વરણા-ગીઆ થાઓ તેથી શું વળે? (ધાંટા કાઢીને) જરા હચમચાવો, ઊંચકી જાઓ, ઘસડી જાઓ. અરે તમે જોરજુલમથી ‘લવમેકીંગ’ કરો. નહીં તો આ શેઠાણીઓ તો ના—ના—ના કર્યા જ કરવાની.

જીતેન્દ્ર

(નીચું માથું કરી ધુણાવે છે) કાકા, તમારી દીકરી જોરજુલમથી માને એમ નથી; બહુ જીદી છે.

નરોત્તમદાસ

અરે તમારા બાવલાઓથી તો હું થાક્યો, મારા બાપ! મારા ઘરમાં તમારી છ છ છબીઓ ટીંગાવી રાખી છે. રોજ તેને કૂલ ચડાવે છે; ને પરણવાની વાત આવે ત્યારે ‘ઊંહું, ઊંહું ને ઊંહું.’

જીતેન્દ્ર

તે તો હું પણ જોઉં છું કાકા, પણ રસ્તો નથી જડતો.

નરોત્તમદાસ

અરે, તે હું બતાવું, મારા ભાઈ! એક દહાડો ઊંચકીને મોટરમાં બેસાડીને રડાવો—ખૂબ રડાવો—ને ગ્રાહ્યણને બોલાવીને પરણી જાઓ. પછી એક બે છોકરાં થઈ જાય એટલે પછી ‘મેં તેરી ગૌઆં.’ સમજ્યા? (માથે હાથ મૂકે છે) અરે, ઘરડેઘડપણ મારે મોઢે આ બધું શું બોલાવો છો? હવે તમે પણ શું, મારા ભાઈ !

જીતેન્દ્ર

કાકા, આ રસ્તો એવો છેક સીધો સાદો નથી. નહીં તો હું
ક્યારનો પહોંચી વળું એમ છું.

નરોત્તમદાસ

પણ ત્યારે છે શું ?

જીતેન્દ્ર

કાકા, ઉર્વશી ઘણી આદર્શવાદી છે.

નરોત્તમદાસ

શું ધૂળ છે, મારા ભાઈ ?

જીતેન્દ્ર

કાકા, તમારી દીકરી માને છે કે હું હજી પૂરેપૂરો સંસ્કારી
થયો નથી.

નરોત્તમદાસ

તે હવે ક્યારે થવાના હતા ?

જીતેન્દ્ર

(નિરાશાથી) હું સંસ્કારી થાઉં ત્યાં સુધી એ મને સુધાર્યા જ
કરવાની. ને હું સંસ્કારી થવાનાં ફાંફાં માર્યા જ કરું છું; પણ મારો
પત્તો લાગતો જ નથી.

નરોત્તમદાસ

તો, મારા ભાઈ, પછી એકબીજાને છોડી દો. “ન છૂટાતું તું
છોડી દે” : પેલો સરસ્વતીચંદ્ર કહી ગયો છે.

છીએ તે જ ઠીક

જીતેન્દ્ર

એ તો ભાગ્યશાળી હશે. પણ આ તો કરમની કથની છે. (અકળાઈને) શું કહું કાકા? અમારા જીવ એવા હુળી ગયા છે કે રોજ બે કલાક બેસીને ઝઘડો નહીં કરીએ તો ખાધેલું પચતું નથી. [માથે હાથ મૂકીને બેસે છે]

નરોત્તમદાસ

(અકિત થઈને) એાત્તારી, આ તો મામલો છે ગંભીર.

જીતેન્દ્ર

ગંભીર નથી કાકા, જીવલેણ છે. (માથે હાથ દઈને બેસે છે.)

નરોત્તમદાસ

(પાઘડી ઠીક કરીને તપખીર સૂંઘે છે) સાંભળો. ધરસંસાર સરળ કરવાનો એક રસ્તો છે. તે રસ્તો અત્યારથી જ લેવા માંડો.

જીતેન્દ્ર

શો છે? બતાવોને કાકા.

નરોત્તમદાસ

(જીતેન્દ્રનો ખભો ઠોકીને) બૂઠું બોલવા માંડો.

જીતેન્દ્ર

બૂઠું બોલવા માંડું? તે ઉર્વશીને? કદી નહીં—પ્રાણાન્તે પણ નહીં.

નરોત્તમદાસ

(ખડખડ હસીને) અરે, તમે સત્યવાદીઓ બધા બેસો, હવે બેસો. બૈરી આગળ જૂઠું બોલ્યા વિના કેઈ દહાડો ઘરસંસાર સીધો ચાલે જ નહીં. પેલો હરિશ્ચન્દ્ર બહુ સાચું બોલતો હતો તે આખરે બૈરી વેચવી પડી. સમજ્યા, મારા મહેરબાન !

જીતેન્દ્ર

પણ કાકા, ઉર્વશી આગળ એ કીમિયો ચાલે એમ નથી. એને તો આંખો નથી. અખે સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રો—Microscopes—છે. બધું પારખી લે છે.

નરોત્તમદાસ

જાઓ, મારા ભાઈ જાઓ. જરા સફાઈથી જૂઠું બોલો. થોડી એકટીંગ કરો. એ તો અંગ્રેજીમાં કહ્યું છે કે Practice makes a man perfect. સાંભળો. જ્યારે હું બહાર લહેર કરવા જઈ ત્યારે તમારી કાકીને કહ્યું કે ચાંદી બજારમાં આજે દોડાદોડ છે. કાકી જરા ગુસ્સે થાય કે હું ગપ્પું મારું કે આજે મને બજારમાં ખોટ આવી છે. તરત એમની ટેમ્પરેચર ઊતરી જાય. એ પણ એક કળા છે, મારા ભાઈ, કળા.

જીતેન્દ્ર

જોઈ એ કળા ચાલે છે કે કેમ ?

નરોત્તમદાસ

Don't worry જીતેન્દ્ર, મારું માનો તો બેડો પાર થઈ જશે. ઠીક ત્યારે, હવે હું બજારમાં જઈ છું, સાહેબજી. પણ જલદી નકકી કરી નાંખજો. (જતાં જતાં) બહુ થયું. ને આમને આમ તમે ઘરડા

છીએ તે જ કીક

ધઈ જશો, સમજ્યા? સાહેબજી. (નરોત્તમદાસ જાય છે. જીતેન્દ્ર સર્વોસ કરતો હોય એવો ચાળો કરે છે)

જીતેન્દ્ર

(સ્વગત) આ બાયડીઓ વશ કરવાની કોઈ કોલેજ પણ ખોલતું નથી. વિઠુ! (ચારે તરફ ધ્યાનથી જુએ છે) કાકાની વાત પણ ખરી. હવે આજે જ અજમાવું. લવગેમ-ને લવસેટ-બન્ને પૂરાં કરું. [વિઠુ આવે છે.] કાચ ઠેવલા એ? તુલા સાંગીતલા હોતા કે ઇકેડે કાશ્મીરી વાઝ ઠેવાયયા આણિ તું ઇકેડે વેનીશિયન વાઝ ઠેવુન ગેલા. આત્તા ઉર્વશીબાઈ એઈલ. તુલા આઠવણુ આહે કી ત્યાંલા વિદેશી વસ્તુ પસંદ નાંહી. કીત્તિ વેળ મિ તુલા સાંગીતલા. જા, જા, મહેતાજીલા પાઠવુન દે. લવકર.

વિઠુ

જી, સાહેબ. (વાઝ બેઠાવી ચાલ્યો જાય છે)

[જીતેન્દ્ર મનોરમાએ આણેલી કાગળની પેટીઓમાંથી એક ખોલી તેમાંથી ઘોતિયું ને પહેરણુ કાઢે છે. મોઢું કચવાવી ઘોતિયું પેટે લટકાવે છે ને ખભે પહેરણુ મૂકે છે ને આરસી સામે જુએ છે. પાછળથી મહેતાજી આવે છે ને ખાંસી ખાય છે]

જીતેન્દ્ર

મહેતાજી!

મહેતાજી

જી, ભાઈસાહેબ.

જીતેન્દ્ર

(ધ્યાનથી મહેતાજીના ઘોતિયા તરફ જોઈને) તમે આખો દહાડો ઘોતિયું પહેરી રાખો છો ?

મહેતાજી

(આ વિચિત્ર પ્રશ્ન સાંભળી ગભરાઈને ડાળા ફાડી ભેઈ રહે છે)
હા, સાહેબ. ખીજું શું ?

જીતેન્દ્ર

તમારું ધોતિયું નીકળી નથી જતું ?

મહેતાજી

(વધારે ચમકીને) ભાઈ સાહેબ, નીકળે શાનું ?

જીતેન્દ્ર

(શંકાથી ભેયા કરે છે ને માથું હલાવે છે) રાતે પણ નથી નીકળી જતું ?

મહેતાજી

(શેઠ તરફ વિચિત્ર નજરે જુએ છે) ના સાહેબ.

જીતેન્દ્ર

ઉપર પટો પહેરતા હશે.

મહેતાજી

ના રે, ના, ભાઈસાહેબ. એની શી જરૂર ?

જીતેન્દ્ર

મને જોવા દો. (મહેતાજી ગભરાઈને પહેરણુ જાયું કરે છે. જીતેન્દ્ર ધ્યાનથી
ઘોટીઓ જુએ છે ને તેને ખેંચવા જાય છે)—આ કાન જેવું કેમ નીકળે ?

મહેતાજી

(ખેબાકળો ખની પેટ પર હાથ મૂકે છે કે રખે ધોતિયું સરકી જાય) ભાઈ-
સાહેબ, ભાઈસાહેબ, આ શું કરો છો ? એ તો ઘોટીઓ !

જીતેન્દ્ર

અરે ઊભા રહો. મહેતાજી, ગભરાઓ છો શાના? તમે તે કાંઈ દ્રૌપદી છો કે હું તમારાં ચીર ખેંચી કાઢું? ચાલો, આમ આવો. મને ધોતિયું પહેરતાં શીખવો. (મહેતાજી જોઈ રહે છે) જોયા શું કરો છો? લો આ ધોતિયું. (મહેતાજી પર ધોતિયું નાંખે છે)

મહેતાજી

પણ ભાઈસાહેબ, આ પાટલૂનની ઉપર?

જીતેન્દ્ર

હા. એ તો ટેવ પાડું છું. એટલી પણ ખબર નથી, હજીમ માથું ઘોડતાં પહેલાં ભેંસ ઘોડવા માંડે છે?

[મહેતાજી ધોતિયું જીતેન્દ્રને લપેટીને તેને પહેરતાં શીખવે છે]

મહેતાજી

આમ, ભાઈસાહેબ, આમ નહીં. અરે, આમ રાખોને? પછી આ પાટલી હાથમાં રાખો. પછી આ કવળી વાળવાની. ભાઈસાહેબ, તમે કેઈ દહાડો ધોતિયું પહેરતાં શીખ્યા નથી?

જીતેન્દ્ર

અરે જવાદોને મહેતાજી, આ જમાનો જ ખરાબ આવ્યો છે. નાનપણથી પાયજામો-પાયજામો.

મહેતાજી

ભાઈસાહેબ, આ પાયજામો પહેરવાથી જ દેશનું નજીબોદ નીકળી ગયું.

જીતેન્દ્ર

અરે દેશનું નખખોદ તો નીકળશે ત્યારે. હુમણું મારું તો નખખોદ નીકળી રહ્યું છે.

[જીતેન્દ્ર જેમતેમ કરી ઘોઘારાણા જેવું ઘોતિયું પહેરે છે પણ તે સરી નય છે]
મહેતાજી, હવે મને સમજાય છે કે આપણે કેમ ગુલામ થઈ ગયા છીએ.

મહેતાજી

કેમ, ભાઈસાહેબ ?

જીતેન્દ્ર

આપણી બધી શક્તિ ઘોતિયાં પહેરવામાં જ વેડફાઈ જાય છે તેમાં. [મોટરનું બૂંગળું વાગે છે] ઉર્વશીભાઈ આવ્યાં-ભાગો-ભાગો-મહેતાજી [એકદમ ઘોતિયું કાઢી કાગળની પેટીમાં મૂકી દે છે] સાળી આ પાટલૂન જ કર્મે રહી. હુત્તારી- (ટેનિસનો ફટકો મારવાનો ચાળો કરે છે)

[મહેતાજી જાય છે. જીતેન્દ્ર તક્ત્રા આગળ જઈ પોતાનાં કપડાં ઠીક કરે છે. ઉર્વશી આવે છે. એ રૂપાળી ને તેજસ્વી યુવતી છે. એણે સાદી ખાદીનું લૂગડું છતાંભેર પહેર્યું છે. એણે ઘરેણાં નામ માત્ર જ સજ્યાં છે. ગળામાં એક રૂદ્રાક્ષની માળા છે. વાળ ઘણી છટાથી સમાર્યા છે. આંખો ગંભીર ને હેતાળ છે. તે ગૌરવભરી આવે છે]

જીતેન્દ્ર

(દોડતાં આગળ આવીને) હુલ્લો ઉર્વશી, આવ-આવ !

[ઉર્વશી આવતી આવતી નમસ્કાર કરે છે. પણ તેના મોઢા પર જરાક કચવાટ આવે છે]

ઉર્વશી

જીતેન્દ્રભાઈ, મારાં અભિનંદન !

જીતેન્દ્ર

દિલગીર છું, ઉર્વશી. પણ પાછું સાળું “હૃદયો” બોલાઈ ગયું. એસ.

ઉર્વશી

(મીકાશથી) તમે ગમે તે બોલો તે મારે કાને તો મધુર જ લાગે છે, પણ ‘હૃદયો’, ‘ચીયર્યો’, ‘ઓ.કે.’ એ શબ્દો બોલવામાં જે બાથડપણું-ગ્રામ્યતા-રહેલી છે તે મને સાલે છે. બીજું કાંઈ નહીં.

જીતેન્દ્ર

જરા ચિન્તા નહીં કરવી. હું ધીમે ધીમે સંસ્કારી થતો જાઉં છું. જાણે તારો જ આત્મા મારામાં કેમ નહીં પેસી ગયો હોય!

ઉર્વશી

(ચાર તરફ ચક્રાવર્તી જુએ છે ને જીતેન્દ્રની સામે જોઈ હસે છે) આ બોલતાં કેણે શીખવ્યું? (નરોત્તમદાસની તપખીરની ડબ્બી ટેબલ પર રહી ગઈ હતી તેના પર એની નજર પડે છે) આપણી આવીને શીખવી ગયા લાગે છે!

જીતેન્દ્ર

(ખડખડ હસીને) કેમ જાણ્યું? હુમણાં જ આવી ગયા.

ઉર્વશી

(હસીને) ને મને મનાવવાના રસ્તા શીખવી ગયા, નહીં? (નિસાસો નાંખીને) આપણે પરણતાં નથી તેથી એમનો જીવ બહુ દુઃખાય છે.

જીતેન્દ્ર

(હસીને) મને સલાહ આપી ગયા કે જૂઠું બોલ્યા વિના ઘરસંસાર સુખી થાય જ નહીં. એટલે આજે આપણે જુઠાણાંના અખતરા શરૂ કર્યા.

ઉર્વશી

(હસીને) એ સિદ્ધાન્ત પર તો બાપાજી બહુ ખુશ છે. પણ આજે ચાલીશ વર્ષ થયાં એમણે જે જે જુઠાણાં કહ્યાં છે તે બધાં બા પારખી ગઈ છે.

જીતેન્દ્ર

ખરેખર ? મને તો કહેતા હતા કે, 'Practice makes a man perfect !'

ઉર્વશી

અરે શું ધૂળ perfect ? બાપાજી માને છે કે એમનાં જુઠાણાં બા સાચાં માને છે; ને તેથી એ સુખી છે. અને બાપાજીનાં જુઠાણાં પોતે સાચાં માને છે એમ બાપાજીને મનવી બા સુખી છે. એ તો બન્ને સંતાકૂકડીની રમત રમે છે.

જીતેન્દ્ર

(ટનિસનો ફટકો લગાવી) ફાઈન ! વેરી ફાઈન ! તો ચાલની આપણે પણ સંતાકૂકડી રમીએ. હું ઠોકું, કે તારો સંસ્કારી આત્મા મારામાં આવી ગયો ને તું મને મનવ, કે એ વાત ખરી છે. સંતાકૂકડી એવી સરસ ઘશે કે પરણી પણ જવાશે ને આપણે સુખી પણ થઈશું. કેમ ?

છીએ તે જ ડીક

ઉર્વશી

(જરા હસીને) તમે ને હું સામાન્ય હોઈએ તો એમ ચાલે (પ્રશંસાભીની નજરે) પણ તમે તો બાહોશ, રસિક, પ્રતાપી છો. માત્ર તમારા આત્મા પર આ વિદેશી સંસ્કૃતિનો કાટ લાગ્યો છે. તે કિતરે કે તમે અદ્ભુત થઈ જશો.

જીતેન્દ્ર

(કચવાઈને) શું કપાળ ! અદ્ભુત થતાં થતાં તો મારે માથે ટાલ પડશે ને તું બોખી થઈ જશે ને પછી ભૂલે પગે આપણે થથર ફેર ચાલવા માંડશું.

ઉર્વશી

(કચવાઈને) તમને મળક કર્યા વિના ચાલતું જ નથી. આપણી એકતા અપૂર્વ થાય ત્યારે જ આપણે લગ્ન કરવાં—નિબસિષ્યસિમચ્ચેવ એ આપણો આદર્શ આપણે કેમ ભૂલીએ ?

જીતેન્દ્ર

આદર્શોને તો કોઈ કોઈવાર મલિન કર્યે જ છૂટકો. ત્યાર વગર તેને સાફ કરી, ચકચકાટ કરવામાં મોજ કેમ આવે ?

ઉર્વશી

ના. નહીં તો આપણું તાદાત્મ્ય, હર્ષહભાઈ ને મનોરમા જેવું સ્થૂળ થઈ જાય. જુઓને, હજી તમારે હૈયે આર્ય સંસ્કૃતિ નથી વસી. આ તંબૂરાના ગલેફ વગર તમને ચાલતું જ નથી. (પાટલન બતાવે છે)

જીતેન્દ્ર

(કંટાળીને) અરે ભાઈ, આજે જ ધોતિયાં મંગાવ્યાં છે ને પહેરવાનું શીખવા પણ માંડ્યું છે. થોડું પહેરતાં પણ આવડ્યું. પણ એના કાન આવડે તો ને?

ઉર્વશી

તમારા ખાતર મેં કાલે સ્લેક પહેરવા માંડી, (તિસ્કારથી) પેલી કદરૂપી, નિર્લજ્જ, ભયંકર સ્લેક, ઓહ !

જીતેન્દ્ર

(અકળાઈને) ને તારે ખાતર હું કંઈ નથી કરતો, એમ? ટેનિસની ટૂર્નામેન્ટ જોવાની છોડી પરમ દહાડે ભરતનાટ્ય જોવા ગયો થઈ-થક થન-તક ધા—(પહોળા પગ કરી ભરતનાટ્યનો ચાળો કરે છે)

ઉર્વશી

(અકળાઈને બેસી જાય છે) ને આજે હું છ મહિના થયાં ટેનિસ ફૂટું છું તે નહીં?—‘પ્રીક્ટીન ફોર્ટી’, ‘થર્ટી ફોર્ટી’—ને પછી ડ્યુસ (માથે હાથ મૂકી) ઓરે ! મારું માથું ભમે છે.

જીતેન્દ્ર

(જરૂર ગુસ્સામાં) ને હું કેટલું સહું છું? પૈસાનો ગર્વ ભૂલી જાઓ—ગર્વ ભૂલી જાઓ. એટલે સવારે દાન ન કરતાં પેલું ભજન ભચેડું છું :

“હો મન લાગ્યો મેરો હાલ ફકીરીસે”

ફકીરી ગાતાં ગાતાં તો મોટર નીચે ફૂતરું આવી ગયું હોય એવો હું ભૂલોલય થઈ ગયો છું. ખબર છે ?

ઉર્વશી

(અકળાઈને) ને હું તમારે ખાતર Financial News, Eastern Economist ને Commerce વાંચું છું તે નહીં? મને તો એ છાપાં ભેતાં પણ એકારી આવે છે. (જરાક ધૂસ્કું લેતાં) એટલું જ નહીં પણ હું પુરુષોનાં હૃદય સમજવા શું શું વાંચું છું તે તમને ખબર છે?

જીતેન્દ્ર

(નરમ પડી જઈ હાથ ભેડે છે) અરે એ મારી મુરખી! તું એકલું મારું હૃદય જ સમજની, કે આપણો બેડો પાર થઈ જાય.

ઉર્વશી

જ્યાં સુધી આપણા આત્મા એકમેકના ન થાય ત્યાં સુધી એકતા કેમ આવે?

જીતેન્દ્ર

તો ચાલ અમેરિકા. ત્યાં કેઈ તો અકકલના પહેલવાને આત્મા અદલબદલ કરવાનો રસ્તો શોધી જ કાઢ્યો હશે. અરે, શું કહું ઉર્વશી? આત્માની અદલબદલનો વિચાર કરીને કાલે હું ઊઘી ગયો. પછી શું થયું તે ખબર છે?

ઉર્વશી

ના. શું થયું?

જીતેન્દ્ર

હું એકદમ જાગી ઊઠ્યો,—તો જાણે ડૉક્ટર પુરંદરેનું સુવાવડ-ખાનું. ખાટલા પર હું પડેલો—ને પાસે છોકરું! By God! મારું

અંક પહેલો.

પોતાનું-ભૂખુંડાંસ-ઊંઆં....ઊંઆં....કરતું. હું ચમકીને ઊઠ્યો-તો પાસે ઉશીકું જ પડેલું ! (ખડ ખડ હસે છે)

ઉર્વશી

(સોફા પર બેસી જાય છે ને ગળગળા થઈ જાય છે) જીતેન્દ્રભાઈ, તમને તો મળક જ સૂઝે છે. પણ તમને ખબર નથી કે આપણો પ્રણય કેવો વિશુદ્ધ છે. તમને લાગે છે કે હું ગાંડી છું. પણ આપણા જોડા જેવું જોડું તો દેવોમાં પણ દુર્લભ છે. (અની આંખમાં પાણી આવી જાય છે)

જીતેન્દ્ર

(સોફાની પીઠ પર બેસીને નીચો વળી વિનવે છે) તેથી જ કહું છું કે પરણી નાંખ. દેવો છો ખાંડ ખાતા રહી જાય.

ઉર્વશી

(ધૂસકાં સાથે) આપણો આત્મા એકબીજાનો થવો જોઈએ. મને ગમે છે તે તમને ગમવું જોઈએ. (આંસુ લૂછે છે)

જીતેન્દ્ર

તો પરણી જા. બધું સમે સૂતરે પાર ઊતરી જશે.

ઉર્વશી

ના. ના. મેં શપથ લીધા છે—

જીતેન્દ્ર

(આંખ ફાડી) બાપરે !

છીએ તે જ ટીક

ઉર્વશી

કે આપણા આત્માઓ એકબીજામાં વસે તો જ પરણવું.

જીતેન્દ્ર

(નિરાશાથી ભેઈ રહે છે) ને ન થાય તો ?

ઉર્વશી

તો આપણે છીએ તેમ જ મરવું. આવતે ભવે પ્રભુ વધારે સંપૂર્ણ એકતા આપશે.

જીતેન્દ્ર

ઓ મારા બાપ ! (જીતેન્દ્ર માથે હાથ મૂકી બેસી જાય છે. થોડી વાર ઉર્વશી બેસી રહે છે)

ઉર્વશી

જીતેન્દ્રભાઈ, તમે ઈશ્વરમાં માનો છો ?

જીતેન્દ્ર

(નિરાશાથી) હું એક તને જ માનું છું. તું કહે કે ઈશ્વર છે, તો છે જ. તું કહે નથી,—તો બસ, નથી.

ઉર્વશી

જો સાચા હૃદયથી આપણે રાધારમણની ભોગી પ્રાર્થના કરીએ તો જરૂર આપણું ધાર્યું થાય.

જીતેન્દ્ર

(આંખો ફાડીને ચમકે છે) રાધારમણ ? રાધારમણ કોણ ?
શ્રીકૃષ્ણ ?

ઉર્વશી

હા, કેમ શું છે ?

જીતેન્દ્ર

(હાથ નેડી) ઉર્વશી, એ દેવની તું પ્રાર્થના નહીં કરતી.

ઉર્વશી

શું થયું છે ? ગાંડા થયા છે ?

જીતેન્દ્ર

(કરગરીને) ને હું પગે લાગું. મારો આત્મા સોળ હજાર એકસો
આઠ સ્ત્રીઓમાં વહેંચાઈ નય તો !

ઉર્વશી

ઠીક. તો મહાદેવજીની પ્રાર્થના કરીએ. એમાં શું ?
પાર્વતીપરમેશ્વર તો એક ને અલેદ.

જીતેન્દ્ર

હા એ ઠીક છે, ચાલશે !

ઉર્વશી

ચાલો, ખીજ કોઈ પણ વિચાર વગર-એકાગ્ર ચિત્તે-આપણે
પાર્વતીપરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરીએ. [બને મૂંગાંમૂંગાં હાથ ઝાલી બેસે છે]

ઉર્વશી

ભોળાનાથ! અમારી પ્રાર્થના સાંભળો.

‘હાય ગ્રહો ત્રિપુરારિ, હમારો

હાય ગ્રહો ત્રિપુરારિ.

પ્રાણ તણી અમ પાંખડી તલસે,

અભેદ વિણ દુઃખિયારાં રે.

અંખી અંખી ચાતક સમ મરીએ,

તન્મયતાનાં રસિયાં રે;

અમર અમારી આશા હૈયે

આત્મા પરસ્પર દર્શિએ રે

પૂરો પ્રતિજ્ઞા, નાથ અનાથન,

દ્વન્દ્વ મટી લીન બનીએ રે.

[અડધી મિનિટ બન્ને મૂંગાં બેસે છે. બિડુ આવે છે]

વિડુ

શેઠજી! [બન્નેને હાથમાં હાથ રાખી બેઠેલાં જોઈ, ચમકીને જીભ કાઢે છે
બન્ને આંખ ઉઘાટે છે]

ઉર્વશી

પ્રભુ આપણું સાંભળ્યા વિના નહીં રહે.

જીતેન્દ્ર

સાંભળે તો સારું. (નિસાસો નાંખે છે) કાય વિડુ! હાય કાય?
ઇકડે એચાયચા સિવાય તૂલા દુસરા કામ નાહી કાય?

વિકુ

મોઠે બાવાજી આલે આહો. ‘શિવાય’, ‘શિવાય’, બોમ
ભારતાત. આણી સાંગતાત: ‘શેઠલા સાંગા-ત્યાની મલા બોલવલા.’
મી કાય કરું, શેઠજી?

[જીતેન્દ્ર અને ઉર્વશી સામસામાં જુએ છે]

ઉર્વશી

પ્રભુએ આપણી પ્રાર્થના સાંભળી.

જીતેન્દ્ર

(માથે હાથ દઈને) લાગે છે એવું જ. બોલાવી લાવું. (જીતેન્દ્ર
ભીંતને નય છે)

ઉર્વશી

(ગાય છે.) પૂરો પ્રતિજ્ઞા નાથ અનાથન,
દ્વન્દ્વ મટી લીન બનીએ રે.

[જીતેન્દ્ર એક ઘોળા દાઢીવાળા સાધુને માનથી લઈ આવે છે]

ઉર્વશી

(ભણી થઈને પગે લાગી) મહારાજ, પધારો, બિરાજો.

સાધુ

નમઃ શિવાય, નમઃ શિવાય.

[સાધુ બોંય પર કમંડળ મૂકી સોફા પર પલાંઠી મારીને બેસે છે]

સાધુ

વત્સ, બેટી, મેરી આશિષ. શતમ્ જીવશરદો.

જીતેન્દ્ર

બોલો મહારાજ, શી આજ્ઞા છે?

સાધુ

મેરી આજ્ઞા કેસી ? મૈંતો યહાં રાસ્તેસે જા રહ્યા થા; ભગવાન શંકરકી આજ્ઞા હુઈ, ઔર મૈં યહાં ચલા આયા. નમઃ શિવાય, નમઃ શિવાય.

ઉર્વશી

હું નહોતી કહેતી ?

જીતેન્દ્ર

મહારાજ ! ઉર્વશીની,—અમારી બન્નેની એક પ્રાર્થના છે.

સાધુ

ક્યા હૈ ? ભગવાન શંકરકી કૃપા હોગી તો સબકુછ હો જાયગા.

જીતેન્દ્ર

(ઉર્વશીને) તું કહે !

ઉર્વશી

તમે જ કહોને !

જીતેન્દ્ર

અરે તું બરોબર કહેશે.

ઉર્વશી

(હાથ જોડી) મહારાજ, અમે પરણવા માગીએ છીએ.

સાધુ

બસ, તો લગ્ન કર લો. જૈસે ભગવાન શંકર ઔર માતા પાર્વતીકા હુઆથા ઐસા.

અંક પહેલો.

ઉર્વશી

અમે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે અમારા આત્મા એકબીજામાં વસે
પછી પરણવું.

સાધુ

બેટી, હોયાર વર્ષ એક ઔર દુસરેકી ભક્તિ કરલો. આત્મા
એક દુસરેમેં આપસે ખાસ કરેગા.

ઉર્વશી

અમારે તો લગ્ન પહેલાં એ નોંધ એ.

સાધુ

બેટા! શંકર ભગવાનકી લીલા હૈ. જો કુછ હૈ વો હિ ઠીક હૈ.

જીતેન્દ્ર

ઉર્વશી, તો મહારાજ કહે છે તેમ કરીએ. ઠીક લાગે છે.

સાધુ

સુન બેટી! ભગવાન રામચંદ્રજીને એક ખાર સીતામૈયાકે
પ્રસન્ન કરનેકે લીયે સ્ત્રીવેશ પહુના થા. સવેરે મુનિ વસિષ્ઠને કહા
'જો હૈ વહિ ઠીક.'

ઉર્વશી

ના, ના. એ તો જૂના જમાનાની વાત મહારાજ. અમારા
પ્રાણુ જાય પણ વચન ન જાય.

સાધુ

અચ્છા, તો જૈસી ભગવાન શંકરકી આજ્ઞા. (થોડી વાર પ્રાણુચામ
કરે છે) અચ્છા બેટા! ત્રીન ઘંટે તક યોગનિદ્રામેં સોના હોગા.

છીએ તે જ દીક

જીતેન્દ્ર

(ખાંસી ખાઈને) હા તૈયાર છીએ. ત્રણ કલાક શું, ત્રણ દિવસ સુધી.

સાધુ

અચ્છા બેટી. પણ લડકા કેસા વેશ પહને તો તુમકો પસંદ આયગા ?

ઉર્વશી

આપણો દેશી વેશ, ધોતિયું ને પહેરણુ.

સાધુ

ઔર તુમકો કયા પહેરવેશ પસંદ હૈ—ઈસ લડકી કે (ઉર્વશી તરફ જોઈ) લીયે ?

જીતેન્દ્ર

ખરું કહું ?

સાધુ

સચ ન બોલોગે તો શિવજી કાયાપલટ કેસે કરેંગે ?

જીતેન્દ્ર

મને તો ઉર્વશી સ્લેક પહેરે તો ગમે.

સાધુ

અચ્છા, તો જાઓ. ઐસા વેશ પહન કર આઓ.

(જીતેન્દ્ર ને ઉર્વશી કાગળની પેટીમાંથી કપડાં લઈ બદલવા જાય છે)

શિવ, શિવ, શિવ ! કયા જમાના હૈ ? ન અર્ધનારીશ્વર હોનેકી ઉત્કંઠા હૈ. ન પાર્વતીપરમેશ્વરકી અભેદતા સિદ્ધ કરની હૈ. સ્ત્રી કે

અંક પહેલો

પુરુષ બનના હૈ, પુરુષકો સ્ત્રી બનના હૈ. શિવ, શિવ, શિવ ! કયા કલયુગ હૈ ?

(ગાય છે)

મનોબુધ્યહંકારચિત્તાનિ નાહં.

ન ચ શ્રોતજ્ઞે ન ચ દ્રાણનેત્રે ।

ન ચ વ્યોમ ભૂમિર્ન તેજો ન વાયુ-

શ્વિદાનંદરુપઃ શિવોડહમ્ શિવોડહમ્ ॥

ન ચ પ્રાણ સંતો ન પંચાનિ વાં મે,

ન વા સત્ય ધાતુર્ન વા પંચ કોશઃ ।

ન વાકપાણી પાદો ન ચોપસ્થ પાયુ

શ્વિદાનંદરુપઃ શિવોડહમ્ શિવોડહમ્ ॥

ન મે વેષરાગૌ ન મે લોભમોહૌ

મદો નૈવ મે નૈવ મત્સર્યભાવઃ ।

ન ધર્મો નર્થો ન કામો ન મોક્ષ

શ્વિદાનંદરુપઃ શિવોડહમ્ શિવોડહમ્ ॥

ન પુણ્યં ન પાપં ન સૌખ્યં ન દુઃખં

ન મંત્રો ન તીર્થં ન વેદો ન યજ્ઞાઃ ।

અહં ભોજનં નૈવ ભોજન્યં ન ભોક્તા

શ્વિદાનંદરુપઃ શિવોડહમ્ શિવોડહમ્ ॥

ન મે મૃત્યુ શંકા ન મે જાતિભેદઃ

પિતા નૈવ મે નૈવ માતા ન જન્મઃ ।

ન બન્ધુમિત્રં ગુરુર્નૈવ શિષ્ય

શ્વિદાનંદરુપઃ શિવોડહમ્ શિવોડહમ્ ॥

અહં નિર્વિકલ્પો નિરાકાર રુપો

વિભુર્યાસ્ય સર્વત્ર સર્વેન્દ્રિયાણિ ।

સદા મે સમત્વં ન મુક્તિર્ન બંધ

શ્વિદાનંદરુપઃ શિવોડહમ્ શિવોડહમ્ ॥

છીએ તે જ કીક

[જતેન્દ્ર જેમ તેમ ડબુચા જેવું ધોતિયું ને પહેરણું પહેરીને આવે છે. ઉર્વશી ખમીસ ને સ્લેક પહેરી શરમાતી, ખંચાતી આવે છે]

અચ્છા, બેટા, તું ઇધર બૈઠ. બેટી, તું ઇધર બૈઠ ના. (બન્ને જાણ સામસામાં ખુરશી પર બેસે છે) એક દુસરેકી સામને દેખો. (થોડી વારે) આંખે બંધ કરો. નમઃ શિવાય; નમઃ શિવાય, નમઃ શિવાય. (જતેન્દ્ર ને ઉર્વશી ઝાકાં ખાઈ ખુરશી પર બંધમાં પડી જાય છે) નમઃ શિવાય નમઃ શિવાય, નમઃ શિવાય. (જતેન્દ્રના કાનમાં કહે છે)

[પડેલા પડે છે ને બે મિનિટ પછી ઊપડે છે.]

અંક બીજો

સ્થળ તેજ

[જીતેન્દ્ર અને ઉર્વશી સોફા ઉપર પહેલાં હતાં તેમજ પડેલાં દેખાય છે. ઉર્વશીમાં જીતેન્દ્રનો આત્મા પ્રવેશી ગયો છે. તે ધીમે રહીને બેઠો છે, ચારે તરફ નુએ છે અને પોતાનું શરીર સામે પડેલું જોઈ તે સ્વપ્નું માનીને આંખો મીંચે છે અને માથું ધ્રુણાવે છે. જીતેન્દ્રના આત્માવાળી ઉર્વશી આંખો બધાડીને પોતાનું જ શરીર દૂર પડેલું જોઈ આંખોને ખૂલ્ય ચોળે છે. તેને કાંઈ સમજણ પડતી નથી. પછી તેની નજર પોતાના હાથ પર પડે છે. તે તદ્દન અપરિચિત લાગવાથી જોયા કરે છે પછી એકદમ વાળ પર ને છાતી પર હાથ ફેરવે છે. અપરિચિતતાથી અન્યથા થાય છે, બેબાકળી બને છે, બહો થઈ જાય છે ને દોડતી તકતા તરફ જાય છે ને એકદમ ચીસ પાડે છે]

ઉર્વશી

ઓ—ઓ—ઓ !

છીએ તે જ ઠીક

[અવાજ સ્ત્રીને નીકળતો જોઈ તેને મરદનેા કરવા નય છે પણ તે સફળ થતી નથી. થોડાં ડગલાં ચાલે છે ને પછી ફસડાઈને ઝસી પડે છે. માથે હાથ મૂકીને ખૂમ મારે છે] મોકાણુ ! હું તો ખૈરી બની ગયો !

[જીતેન્દ્રમાં ઉર્વશીનેા આત્મા પ્રવેશી ગયો છે. જીતેન્દ્ર ઉર્વશીના આત્મા સાથે એકદમ ઊઠે છે ને શરમાઈને ચારે તરફ જુએ છે. પછી છાતી પરનેા છેડા સરખો કરવા નય છે ને પહેરણુ ને ધોતિયું જોઈ ચમકે છે. માથે હાથ મૂકે છે, પણ ત્યાં વાળ ન જણાવાથી ચકિત થાય છે. પછી ચારે તરફ જુએ છે.

ઉર્વશી એકદમ ઊઠીને ખારણું તરફ નય છે. એની ચાલવાની ઢબ જીતેન્દ્રના જેવી થોડી થોડી થઈ છે. તે જાણે કાંઈ કચરતી હોય તેવાં ડગલાં ભરે છે, હાથ મરદની માફક હલાવે છે ને ગાંડા જેવી ખૂમ મારે છે]

ઉર્વશી

વિકુ—વિકુ—વિકુ ! (પોતાના ગળામાંથી સ્ત્રીનેા અવાજ નીકળતો જોઈ ગળા પર હાથ મૂકે છે)

વિકુ

શેઠસાહેબ ! હો, બાઈસાહેબ !

ઉર્વશી

(તોછડાઈથી) અરે બાઈસાહેબ ગયાં જહાન્નમમાં. પેલો બાવો ક્યાં ગયો ?

વિકુ

(ઉર્વશીબાઈને આવી તોછડાઈથી બોલતાં જોઈ વિસ્મિત થાય છે)
તે તો ગેલા—‘નમઃ શિવાય’, ‘નમઃ શિવાય’

(સાધુના ચાળા પાડે છે)

ઉર્વશી

(જમ મારીને) યુ ઇડિયટ ! પહાતો કાય. પણ. ત્યાલા
ધરુનુ આણુ. ઓ ગોડ ! (બેસી નય છે)

વિકુ

[ડાળા ફાડી આ વિચિત્ર વર્તણુક જોયા કરે છે] બાઈસાહેબ,
તો ગેલા.

ઉર્વશી

ના.

વિકુ

કુઠે?—

ઉર્વશી

જહાન્નમમાં. ગેટઆઉટ ! બાઈસાહેબવાળા ! ગેટઆઉટ !
(ઉર્વશી વિકુને લાત મારવા નય છે એટલે તે જતો રહે છે. ઉર્વશી માથે હાથ મૂકી
બેસી નય છે) બાઈ ગોડ !

જીતેન્દ્ર

(જરા લચકાતી ચાલે આવે છે. ઉર્વશીને) જીતેન્દ્રભાઈ ! આપણી
કાયાપલટ થઈ ગઈ.

ઉર્વશી

(કપાળ ફટી) ઉર્વશી ! એવી કાંઈ મહોકાણુ મંડાઈ છે ખરી.

જીતેન્દ્ર

જીતેન્દ્રભાઈ ! આમ શું બોલો છો ? એ તો શંકર લગવાને
આપણી પ્રાર્થના સાંભળી. આપણા આત્માઓ એકબીજામાં આવી ગયા.

છીએ તે જ ફીક

[થોડી થોડી વારે જતેન્દ્ર છાતી પરનો છેડો ઠીક કરવા નય છે. ને હાથ પાછો ખેંચા લે છે]

ઉર્વશી

આપણી પ્રાર્થના સાંભળવા સિવાય એ તારા શંકર ભગવાનને કાંઈ ધંધો હતો કે નહીં?

જતેન્દ્ર

જતેન્દ્રભાઈ! આ શું બોલો છો? આપણી પ્રણયતપશ્ચર્યા ફળી. હવે આપણે લગ્ન કરીશું.

ઉર્વશી

(જતેન્દ્રની જૂની રીત પ્રમાણે કેડપર હાથ મૂકી પહોળા પગ કરી ઊભી રહે છે)
હવે લગ્ન કરીશું! ગૂડ! વેરી ગૂડ! વેરી ફાઈન [તે હાથવતી સ્મેશ કરવાનો ચાળો કરે છે ને પછી હાથ સામે જોઈ સ્તબ્ધ બની રહે છે ને ધીમે ધીમે કચવાટથી હાથ પાછો પાછો ખેંચા લે છે] ચાલો, ઉર્વશી (જતેન્દ્રને સંબોધી) લગ્ન તો થશે—(ચમકીને) પણ હમણાં પેલો મેનેજર આવશે, હર્ષદ આવશે, મનોરમા આવશે. મને આમ જોઈને કહેશે શું?

જતેન્દ્ર

ફિકર ના કરો, જતેન્દ્રભાઈ! એ તો મને જ જતેન્દ્રરાય સમજશે.

ઉર્વશી

(વિચારમાં પડી) એટલે તું ધંધો કરશે, કમાવા જશે, ટેનિસ રમશે ને હું ઘેર બેસી મોજ કરીશ. ફાઈન ! વેરી ફાઈન ! (પાછા ટેનિસનો ચાળો કરે છે ને આમથી તેમ ફલાંગ મારતી ફરે છે)

જીતેન્દ્ર

પણ જીતેન્દ્રભાઈ, મને નહીં આવડે તો તમારે મને શીખવવું પડશે.

ઉર્વશી

(જીતેન્દ્રને ખભે ઘબ્બો મારીને) આપણાથી કહેવાય એવું તો છે જ નહીં, જરાય નહીં. હવે તો તું મારો વર ને હું તારી વહુ. પેલું ગીત તું કેનું ગાતી હતી? (માથું ખેંચવાળે છે) પેલા કેઈ કવિનું, જેણે પરમેશ્વર પર પ્રોમીસરી નોટ....

જીતેન્દ્ર

પ્રોમીસરી નોટ !

ઉર્વશી

પ્રોમીસરી નોટ—એવું જ કાંઈ હતું ને ? આપણે આપણા ધરમને શું કરવાનું ?

જીતેન્દ્ર

અરે હુંડી. પ્રોમીસરી નોટ શું ? નરસિંહ મહેતા. ‘આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા, કર્મનો મર્મ લેવો વિચારી.’

ઉર્વશી

That's right. આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા. મારો ખૈરીનો ધર્મ છે. પેલા નરોત્તમકાકાને ભૂલ્યો—હવે મારા બાપાજી—તેને કહી આવું છું કે આપણાં લગન જલદી કરી નાંખે.

[ઉર્વશીની નાની બહેન તિલોત્તમા ફફટી ફફટી આવે છે. તે નાનકડી, રૂપાળી ને હસમુખી છોકરી છે]

તિલોત્તમા

મોટીબહેન, મોટીબહેન ! (આવે છે ને જીતેન્દ્ર અને ઉર્વશીને।
પહેરવેશ જોઈ ચોંકી ઊઠે છે)

જીતેન્દ્ર

અલી, કેમ તિલુ !

તિલોત્તમા

(જીતેન્દ્ર આવી તિરસ્કારભરી રીતે બોલાવે છે તે જોઈ નાચું ટીચકું ચઢાવી
તેના તરફ પૂંઠ ફેરવે છે) તમને કોણે બોલાવ્યા ?

ઉર્વશી

(હેતથી હોડી આવતાં) અરે મારી બેનડી, કેમ છે ?

[આવા હેતથી ને આવે નવે નામે ઉર્વશી તેને બોલાવે છે તે જોઈ પહેલાં
તિલોત્તમા ડોળા ફાડીને જોઈ રહે છે. પછી મોટી બહેનને ફલાંગ ભરતી જોઈ તે તરફ
જોઈ રહે છે]

તિલોત્તમા

મોટીબહેન, ચાલ. બાપાજી બોલાવે છે. એ બહુ ગુસ્સે
થયા છે ને બા રડે છે.

જીતેન્દ્ર

(સ્ત્રીને લટકે કરી) મારા લગ્નની વાત હશે.

તિલોત્તમા

(મિલનથી) હું તમારી જોડે નથી બોલતી.

ઉર્વશી

બેનાં, માઈ ડિયર, નરોત્તમકાકા—અરે બાપાજી—ને કહી દે
આજે જ અમારાં લગન કરી નાખવાં છે. અહિંયાં જ પ્રાદ્વાણુને
લઈ આવે.

જીતેન્દ્ર

જીતેન્દ્રભાઈ—I mean—ઉર્વશી ! આટલી ઉતાવળ ? આ
ચોગ્ય નથી થતું. (કરગરતે અવાજે બોલે છે. તિલોત્તમા જીતેન્દ્ર તરફ
જોઈ રહે છે)

ઉર્વશી

જીતેન્દ્ર ! હવેજ આ સહું જતું નથી. (જબ કાઢીને) તમે
રહ્યા મરહની જાત. લોક ગમે તે બોલે તો આખરુ જાય મારી !
સમજ્યા ! ને મારાં માબાપથી તો જીવ્યું જોવાતું નથી. આજેને
આજે જ લગ્ન કરી નાંખીએ.

તિલોત્તમા

(વિચિત્રતાથી ઉર્વશી તરફ જોઈ રહે છે) મોટીબેન, આટલે વર્ષ
તને લાજઆખરુ સમજાઈ ખરી.

ઉર્વશી

(ઘણાં જ હેતથી) મારી તિલુડી, માઈ ડિયર, અરે હું તો
રોજ ‘હાય લાજઆખરુ’—‘હાય લાજઆખરુ’—કરતો હતો—
I mean—કરતી હતી.

તિલોત્તમા

તો આટલાં વર્ષ ફજોતો શું કામ કર્યો ?

ઉર્વશી

મારી બહેન ! તું હજી બાળક છે. એ તને ન સમજાય.
તું જા ને બાપાજીને અને બાને બોલાવી લાવને ! હું ચોપાટી
પર જરા ચક્કર લગાવી આવું. (દેનિસનો ‘સ્મેશ’ કરવાનો ચાળો
કરે છે. તિલોત્તમા ડોળા ફાડી આ પરિવર્તન જોયા કરે છે ને એણું આવતું
હોય તેમ સામે ઊભેલા જીતેન્દ્ર ને ઉર્વશી તરફ તે વારાફરતી જુએ છે)
ચાલ, (ઉર્વશી હેતથી તિલોત્તમાને ખભે હાથ મૂકે છે ને)

બેન બેન બેનડી
તું મીઠી મારી શેલડી
તું દૂર થાય ઘેલડી
તો હાર્ટ થાય ફેલડી—યર.

તિલોત્તમા

(સાશ્વર્ય) આ સ્લેક્સમાં !

ઉર્વશી

એમાં શું ? વેરી ક્ષાધન ! (તિલોત્તમાને ધસડી જાય છે)

જીતેન્દ્ર

જીતેન્દ્રભાઈ—સોરી—

ઉર્વશી

આમ આવો. (ઉર્વશી પાછી આવે છે) ક્યાં જાઓ છો ?
હમણાં કોઈ આવશે તો હું કરીશ શું ?

ઉર્વશી

તે તું જાણે. ‘આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા.’

(જવા નય છે)

જીતેન્દ્ર

અરે પણ તમે સાંભળો તો ખરાં.

ઉર્વશી

બૈરીને તમે કહેતાં લાજ નથી આવતી ?

જીતેન્દ્ર

સૌરી ! પણ પેલી બિલાડીનું તો મને મોઢું નથી ગમતું.
એ તો મારી કટ્ટી હુશ્મન છે.

ઉર્વશી

કેણુ, મારી તિલુબેનડી ? અરે એ તો ડિયર છે (જવા નય છે)

જીતેન્દ્ર

(ઉર્વશીને ખેંચીને જરા ગુસ્સાથી) પણ તેમાં તમે એની જોડે
આટલાં નખરાં કેમ કરવા માંડ્યાં છે ?

ઉર્વશી

(હસીને) એ તો મારી માની જાણી બહેન. સમજ્યા મિસ્ટર !

બેન બેન બેનડી

તું મીઠી મારી શેલડી

તું દૂર નય વેલડી

તો હાર્ટ થાય ફેલડિ—યર

(હસતી, ફ્લાંગ મારતી ચાલી નય છે)

છીએ તેજ ડીક

[ટલિકેન વાગે છે. જતેન્દ્ર લે છે]

જતેન્દ્ર

હુર્ષદ !....હુર્ષદભાઈ....હા ! [જતેન્દ્રનો અવાજ સુંવાળો ને લયકાતો સંભળાય છે] મારો અવાજ ? (ખૂંખારો કરે છે) ખૂં-ખૂં....ના કાંઈ નથી....ભગવાનદાસ....હા....શેરો....હા. એનો જમાઈ....તેને ટાંચ (સમજવું નથી) એટલે ટાંચ....ટાંચ....ઠીક ! ઠીક !....તમે અહિંયાં આવો....ના, ના. મને કાંઈ નથી થયું....હા. મનોરમા !....હાસ્તો, તમે આવો....મારાં ને જતેન્દ્ર-સોરી-ઉર્વશીનાં હુમણાં લગ્ન થાય છે. થેંકસ, થેંકસ. (ટલિકેન મૂકી દે છે ને ખુરસી પર બેસી જાય છે) આ ભગવાનદાસ કોણ ? આ શેર શા ? ને જમાઈનું શું ? ટાંચ-ટાંચ-વિકુ-(બોલાવે છે. બોલાવતાં અવાજ લયકાય છે) ઉ-ઉ—

[વિકુ આવે છે]

વિકુ

જી, બાઈ સાહેબ ! (જતેન્દ્રને નેઈ ચમકે છે) જી, શેઠજી !

જતેન્દ્ર

મહેતાજીલા બોલવ.

વિકુ

(શેઠનો અવાજ નેઈ ડોળા ફાટે છે.) જી, શેઠજી.

[જતેન્દ્ર ધોતિયાની પાટલી વગેરે ખરાબર કરે છે. મહેતાજી આવે છે ને શેઠને ધોતિયું સરખી રીતે પહેરેલું નેઈ અભયમ થાય છે]

મહેતાજી

ભાઈસાહેબ, બહુ ફકકડ આવડી ગયું.

અંક બીજો

જીતેન્દ્ર

(નરાક મિલનથી) શું કહેવા માંગો છો ? [લચકાતો અવાજ ને પ્રશ્ન
જોઈ મહેતાજી પાછો હટે છે]

મહેતાજી

કાંઈ નહીં, કાંઈ નહીં, ભાઈસાહેબ.

જીતેન્દ્ર

મહેતાજી ! આ ઘરમાં વિદેશી વસ્તુઓ કેટલી છે ?

મહેતાજી

(અકિત થઈ) સાહેબ, આપણે તો બધી અંગ્રેજી વસ્તુઓ
રાખીએ છીએ. એ સ્વદેશી કચરો આપણે ત્યાં નહિ જોઈએ.

જીતેન્દ્ર

(ગુસ્સામાં) સ્વદેશી કચરો ! બોલતાં શરમ નથી આવતી ?
(છાતી પર છેડો ઠીક કરવા જાય છે)

મહેતાજી

(ગાંડા જેવો જોયા કરે છે) સ્વદેશી કચરો !—

જીતેન્દ્ર

જુઓ મહેતાજી ! આજે ને આજે આખા ઘરમાં બધી
સ્વદેશી વસ્તુઓ ગોઠવી દો. નહીં તો હું આ ચાલી—I mean—
આ ચાલ્યો.

મહેતાજી

(દિગ્ગ થઈ જઈને) આ બધું કયાં નાખીશું ?

જીતેન્દ્ર

દરિયામાં નાંખજો, નહીં તો એ બધાની હોળી કરજો.

મહેતાજી

સાહેબ, હું મારે ઘેર લઈ જાઉં તો ?

જીતેન્દ્ર

ના. બધું વેચી દેજો ને જે પૈસા આવે તે તમે બક્ષિસમાં
દેજો. થયું ? પણ વિદેશી વસ્તુ વાપરશો નહીં.

મહેતાજી

(શેઠ ગાંડા હોય તેમ જોયા કરે છે) મહેરબાની, ભાઈસાહેબ,
મહેરબાની.

જીતેન્દ્ર

ને હમણાં મારાં લગ્ન થાય છે. અહિંયાં વિદેશી હોય તે
બધું ઊઠાવી જાઓ : તરત ! ને સ્વદેશી ફર્નિચર ન હોય તો ગાદી-
તકિયા ગોઠવી દો, ને પેલી નેપોલિયનની છબી લઈ જાઓ. મહાત્મા
ગાંધીની છબી લઈને અહિંયાં મૂકી દો.

મહેતાજી

ભાઈસાહેબ ! આપણે એમની છબી તો રાખતા નથી.

જીતેન્દ્ર

(કંટાળાને) આ તે ઘર છે કે વન ?

મહેતાજી

ઉર્વશીબાઈની છબી લઈ આવું ?

જીતેન્દ્ર

છી ! ઉર્વશીબાઈની છબીને મારે શું કરવી છે ? મારે જોઈએ મહાત્મા ગાંધીની છબી. તમને કહું છું તે સંભાળાતું નથી ? (કંઠાળી સ્ત્રીની માફક માથે હાથ મૂકે છે. આ જોઈને ચકિત થયેલા મહેતાજી ચાલી જાય છે)

(મનોરમા હરખાતી હરખાતી આવે છે ને બાઈને માથે હાથ મૂકીને બેઠેલા જોઈ પાસે જાય છે. આખો વખત પાછળ નોકરો ખુરશી ને સોફા ખસેડી ગાદીતકિયા ગોઠવે છે)

મનોરમા

ભાઈ, અભિનંદન. તમારાં લગ્ન થાય છે એ સાંભળી હું એવી ખુશ ખુશ થઈ ગઈ!

જીતેન્દ્ર

(ગરીબ થઈને) બહેન ! તું આવી તે એવું સારું થયું. આ ઘરમાં તો મહાત્મા ગાંધીની છબી પણ નથી !

[મનોરમા બાઈનો અવાજ ને વાત બંને સાંભળી ડોળા ફાડી જતા કરે છે]

મનોરમા

ભાઈ, શું થયું છે ?

જીતેન્દ્ર

કાંઈ નહીં, કાંઈ નહીં. કેમ શું નવાજૂની છે ?

મનોરમા

ભાઈ, અમારી નૃત્યશાળાનો મેળાવડો છે. મારે ટિકિટો ભરાવવાની છે. આ લગ્નની ખુશાલીમાં બે પચીસ પચીસની ટિકિટ લેશો ?

છીએ તેજ ઠીક

જીતેન્દ્ર

(હસીને) ઓહો! તારી નૃત્યશાળા—ને તેનો વળી મેળાવડો!
ઠીક!

મનોરમા

ભાઈ, હું જાણું છું કે હું નૃત્ય કરું છું તે તમને ગમતું નથી.
પણ તમે બે ટિકિટો પણ ન લો તો હું મોઢું શું બતાવું?

જીતેન્દ્ર

(ચકિત થઈને) કોણ કહે છે કે તું નૃત્ય કરે છે તે મને નથી
ગમતું? [મનોરમા ચમકીને જોઈ રહે છે] હું બે ટિકિટ લઉં તેથી શું વળે?
ના, એકે હજાર રૂપિયા હું તારી શાળાને ભેટ આપીશ.

મનોરમા

(ગાંડા જેવી, સમજવાને અશક્ત, જોઈ રહે છે) હજાર રૂપિયા!

જીતેન્દ્ર

વધારે જોઈએ છે?

મનોરમા

અરે ના, ના. બહુ થયા.

જીતેન્દ્ર

ને મને તું નૃત્ય શીખવશે?

મનોરમા

(મોઢું ફાડીને) તમને?—

[હર્ષદ ને ભગવાનદાસ આવે છે]

હર્ષદ

ભાઈ, આ ભગવાનદાસ આવ્યા.

જીતેન્દ્ર

(વિનયથી) ભગવાનદાસ શેઠ, પધારો. નમસ્તે, કેમ છો ?

[અવાજ ને નમ્રતા બંને જોઈ હર્ષદ અને ભગવાનદાસ ચકિત થઈ ચારે તરફ જુએ છે. હર્ષદની આંખો તો જીતેન્દ્રનો ચાળો જોઈ રહે છે. મનોરમા પાછળ પ્રસીદ્ધ ગોઠવે છે]

ભગવાનદાસ

(કરગરીને) શેઠસાહેબ ! આ શું કરી નાંખ્યું ? મારા ઓવર-ડ્રાફ્ટની માગણી કરાવી, મારા જમાઈના ઘર પર ટાંચ મારી ?

જીતેન્દ્ર

(ગૂંચવાઈ) ટાંચ—હા—ટાંચ—ને તેને વળી મારી—
[હર્ષદ બાંધો બની જોઈ રહે છે]

ભગવાનદાસ

શેઠસાહેબ ! જોઈએ તો મારા નવસોએ નવસો શૉર લો; પણ મારી આબરુ બચાવો. (પાધડી જીતેન્દ્રના પગ આગળ મૂકે છે ને હાથ જોડે છે) મારી છોકરીને સાત છોકરાં છે. તમે તેમને ધરવગરનાં કરવા બેઠા છો.

જીતેન્દ્ર

હું શું કરવા એ બિચારાંને ઘર વગરનાં કરું ?

હર્ષદ

(વચ્ચે પડીને) ભગવાનદાસ, ભાઈએ કહ્યું તેમ ચારસો શૉર અમને આપી દો.

જીતેન્દ્ર

મેં એવું કહ્યું ? ક્યારે કહ્યું ? ના. મારે એવો અન્યાય નથી કરવો, શેઠ ! તમારા શેર તમે રાખો.

ભગવાનદાસ

(આંખો ફાડી જીતેન્દ્ર તરફ જોયા કરે છે) પણ શેઠસાહેબ, મારે એવરડ્રાફ્ટ ?

જીતેન્દ્ર

હર્ષદભાઈ !

હર્ષદ

(સ્તબ્ધ થઈ) હર્ષદભાઈ !

જીતેન્દ્ર

(મોઢે હાથ મૂકી) I mean, હર્ષદ, આપણે એમના એવર-ડ્રાફ્ટને કાંઈ નથી કરવું !

ભગવાનદાસ

(પગે લાગી) ને ટાંચ—

જીતેન્દ્ર

(ગૂંચવાઈને) ને ટાંચ ! ટાંચને મારી હોય તો—તો—એની માફી માગી આવ, હર્ષદ.

ભગવાનદાસ

(ડોળા ફાંડે છે. પણ લગીને) એટલે ટાંચ કાઢી નંખાવો છે શેઠસાહેબ ?

જીતેન્દ્ર

(જાણે સમજ ગયો હોય તેમ)—હા—હા—હા. એ ટાંચને કાઢીને નાંખી દો.

હર્ષદ

ભાઈ, આ શું કરો છો ?

જીતેન્દ્ર

(દડતાથી) બસ, હું કહી ચૂકી—સોરી—કહી ચૂક્યો. મારે અન્યાયની એક કોડી નહીં જોઈએ. જાઓ ! ભગવાનદાસ શેઠ, તમારો વાળ વાંકો નહીં થાય.

[મહેતાજી એક બાજુથી મહાત્મા ગાંધીની છબી લાવી ઠોકવા લાગે છે. ઉર્વશી લાંબી છલંગ ભરતી આવે છે. તેની પાછળ તિલોત્તમા આવે છે]

ઉર્વશી

હુલ્લો, હર્ષદ, મનુ, મને અભિનંદન આપો. હું પરણવાની છું.
[એની ચાલવાની રીત, અવાજ ને ટેનિસનો ચાળો જોઈ હર્ષદ ને મનોરમા ચમકે છે]

મનોરમા

ઉર્વશીબહેન ! અભિનંદન, અભિનંદન ! (કાનમાં) ને ભાઈએ હજાર રૂપિયા નૃત્યશાળામાં આપ્યા.

ઉર્વશી

કેમ ? (બોલીને અચકાય છે. મનોરમા બેભાન જેવી જોયા કરે છે)—સોરી—ફાઈન—વેરી ફાઈન.

હર્ષદ

ઉર્વશીબહેન ! અભિનંદન, અભિનંદન !

છીએ તે જ ઠીક

ઉર્વશી

હર્ષદ ! આખરે—I mean, હર્ષદભાઈ—

[હર્ષદ બાધા જેવાં જોઈ રહે છે. મોઢરતું ભૂંગળું સંભળાય છે]—આ પેલો કેમ આવ્યો છે ? એને (ભગવાનદાસ તરફ જોઈને) કાઠી મૂક !

હર્ષદ

હમણાં ભાઈ એ એને બધું જ આપી દીધું.

ઉર્વશી

(ભૂભંગ કરીને) બાઈ ગોડ !

હર્ષદ

(બાણે જીતેન્દ્રનો અવાજ સંભળતો હોય તેમ ચમકીને) શું ?

ઉર્વશી

કાંઈ નહીં. કાંઈ નહીં. તમારા ભાઈ જે કરે તે ખરું જ કરે.

[નરોત્તમદાસ, ગંગાબહેન ને બ્રાહ્મણ આવે છે]

ઉર્વશી

(ફલાંગ ભરતી, હાથ લંબાવી આગળ આવે છે) હુલ્લો બાપાણ !—
ગંગાબહેન !—I mean બા !

નરોત્તમદાસ

(ઉર્વશીએ લંબાવેલો હાથ બાણે ન જોતા હોય તેમ, અને સખ્તાઈથી) તું આખરે કપૂલ થઈ ખરી ! (જીતેન્દ્ર પાસે જાય છે) મારાં અભિનંદન !
આખરે મારો કીમિયો તમને ખપ લાગ્યો ખરો !

અંક બીજો

જીતેન્દ્ર

આપાજી, (નરોત્તમદાસ ચમકે છે) I mean – નરોત્તમદાસ –
I mean, નરોત્તમકાકા,

નરોત્તમદાસ

(ચકિત થઈને) શું થયું છે ?

જીતેન્દ્ર

(તિરસ્કારથી) જુઠ્ઠાણાં પર મારે ધરસંસાર રચવો નથી.

નરોત્તમદાસ

(જરા ગુસ્સે થઈ) એટલે—

જીતેન્દ્ર

અને તમે પણ જુઠ્ઠાણાં પર સંસાર રચી શક્યા નથી, સમજ્યા !
તમારાં બધાં જુઠ્ઠાણાં આ જાણે છે – I mean, ગંગાબહેન—

[નરોત્તમદાસ ડોળા ફાડીને જોયા કરે છે]

ઉર્વશી

આ, (ગંગાબહેનનો વાંસો ધાબડે છે. તે ગભરાઈને ટટાર થઈ જાય છે)
હવે આ બામણાને કહેની કે જલદી કરે. (બ્રાહ્મણને) મહારાજ, જલદી
કરો. (બ્રાહ્મણને એક ધબ્બો લગાવે છે)

ગંગાબહેન

ઉર્વશી ! ગાંડી થઈ ગઈ છે ? જરા જીભને સંયમમાં તો રાખ.

તિલોત્તમા

આ! અત્યારે પણ તને મોટીબેનને વઢ્યા વગર ચાલતું નથી?
એનું નામ લગ્નઘેલછા!

ઉર્વશી

થેંકયુ, માઈ ડિયર! આ! તું બહુ નાનપણમાં પરણી હતી
એટલે એ લગ્નઘેલછા ભૂલી ગઈ. બાળલગ્નનો આ એક ગેરફાયદો.
[તિલોત્તમાને ખભે હાથ મૂકે છે. ગંગાબહેન આ બહેનોની એકતા જોઈ ચકિત બની
જોઈ રહે છે]

ગંગાબહેન

આ બન્નેને આજે થયું છે શું?

જીતેન્દ્ર

(અધિરાઈથી) અરે, એ તિલોત્તમા !

તિલોત્તમા

[મિનજમાં ખીજ તરફ જોઈ રહે છે]

મનોરમા

કેમ, અલી! મારા લાઈનું સાંભળતી નથી? અપમાન કરે છે?

ઉર્વશી

મનુ, તું વચ્ચે ઊભા નહીં. તું તારે નાચ્યા કર, સમજી!

નરોત્તમદાસ

(હર્ષદને) આ બધું મને કાંઈ સમજાતું નથી, હર્ષદરાય !

અંક બીજો

હર્યદ

(નરોત્તમદાસને) મને સમજ પડતી હોય તો પાછી લેજો ?

નરોત્તમદાસ

અરે, એ પરણી જાય એટલે હું તો સોમ નાહ્યો !

ઉર્વશી

કેમ મહારાજ ! તૈયારી થઈ કે નહીં ?

પ્રાહ્મણ

હું તો ક્યારનો તૈયાર છું બાઈ, આ તમારો લેંઘા કાઢો એટલી વાર છે.

ઉર્વશી

(કંઈ હાથ મૂકીને પહોળા પગ કરી) મહારાજ ! જબાન સંભાળીને વાત કરો. લગ્નને લેંઘા સાથે શી લેવાદેવા ?

પ્રાહ્મણ

(શુસ્સામાં) તો પરણો તમારી મેળે. હું લેંઘાવાળી કન્યાનાં લગ્ન નહીં કરાવું, સમજ્યા ?

ઉર્વશી

મહારાજ, બેસો બેસો. હવે તો બધી જ શુભરાતી છોકરીઓએ લેંઘા પહેરવા માંડ્યા છે.

પ્રાહ્મણ

(વધારે શુસ્સે થઈ બેસે થઈ જાય છે.) જોઈએ તે પહેરે—ને જોઈએ તો ન પહેરે. પણ હું એવો જાળાચાર નથી સહેવાનો.

છીએ તે જ ફીક

[બ્રાહ્મણ જતો રહેવા જાય છે. નરેત્તમદાસ પાછળ દોડે છે ને તેનો હાથ પકડે છે]

નરેત્તમદાસ

મહારાજ ! મહારાજ ! ક્યાં જાઓ છો ?

ગંગાબહેન

(મનોરમાને) મનોરમા ! આ ઉર્વશીને આજે થયું શું છે ?

મનોરમા

(મિત્રજમાં) માફ કરો ગંગાબહેન, પણ કાંઈ પીધું હોય એમ લાગે છે..

તિલોત્તમા

(મનોરમાને, શુસ્સાથી) મારી બહેન પીધેલી ! તમે મોટાં તો તમારે ઘેર રહ્યાં; હું આ ચાલી. (ચાલી જવા જાય છે)

ગંગાબહેન

તિલુ ! તું વળી બેસની. મોઈ, તું તારા ભાગનું નાટક શું કરે છે ?

તિલોત્તમા

મોટી બેન કહે છે તે તફન ખરું છે.

જીતેન્દ્ર

(ઉર્વશી પાસે જઈને) ઉર્વશી, ઉર્વશી, મહારાજ કહે છે તે ખરું કહે છે. સ્લોકમાં તે કોઈ પરણતું હશે ? મને પણ ખરાબ લાગે છે.

ઉર્વશી

(જીતેન્દ્રના કાનમાં) અરે ! પણ મને લૂગડું પહેરતાં આવડતું નથી. પહેરું કેમ કરીને ?

જીતેન્દ્ર

(નિસાસો નાંખીને) ઓ પ્રભુ ! ઠીક. રસ્તો કાઢું છું. (બ્રાહ્મણ પાસે જઈને) મહારાજ, તમારી વાત ખરી છે. શાસ્ત્ર પ્રમાણે આ સ્વેક તો ન જ ચાલે.

બ્રાહ્મણ

અરે શેઠજી ! લોકોનાં લગન કરાવતાં અમારી સો પેઢી થઈ ગઈ ! પણ આ પાટલૂન પહેરીને પરણવા તો આ પહેલાં જ બાઈ-સાહેબ તૈયાર થઈ ગયાં છે.

નરોત્તમદાસ

(સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે) અરે મહારાજ, જવા દો ને. સારું છે કે આટલેથી જ આ છોકરીઓ અટકે છે. કાલે તો કોણ જાણે શુંયે કરશે !

જીતેન્દ્ર

(બ્રાહ્મણને સમજાવતાં) પેટી પંજાળી સલવાર ચાલશે ? હવે એ તો બધાં પહેરે છે. ગાંધીજીએ પણ અનુમતિ આપી છે.

બ્રાહ્મણ

મેં એક વખત કહ્યું, ને ફરી કહું છું, લેંઘાવાળી કન્યાને લગન કરાવું તો મારા જનોઈના સમ ! (જવા માંડે છે)

જીતેન્દ્ર

(નિસાસો નાંખી) તો ઉર્વશી ! તિલોત્તમાને લઈજા અને પેલી કાગળની પેટીમાં તારું લૂગડું છે તે પહેરી આવ. આપણે આર્યસંસ્કાર બગાડવા નથી.

ઉર્વશી

(તિલાત્તમાની સામે જોઈ હસે છે) મારી બેનડી જોડે ? કાઈન ! વેરી કાઈન ! તિલુ, ચાલ, ડિયર (ઉર્વશી ને તિલોત્તમા લૂગડું લઈ જાય છે)

જીતેન્દ્ર

મહારાજ ! તમે આ ચોરી બરાબર નથી બનાવી. ગૃહ્ય-સૂત્રમાં તો આ પ્રમાણે કરવાની કહી છે.

હર્ષદ

(માથે હાથ મૂકી ગાદી પર બેસી જાય છે) ઓ પ્રભુ ! આ ભાઈ તો પડ પડ પડ ગૃહ્યસૂત્ર બોલે છે. (રમાલ વતી પવન ખાય છે)

જીતેન્દ્ર

સરવો આ પ્રમાણે જોઈએ.

બ્રાહ્મણ

આપની વાત યથાસ્થિત છે, રાજા. (બન્ને જણ બધું ગોઠવે છે)

મનોરમા

(હર્ષદને) શું થયું છે ?

અંક બીજો

હર્ષદ

મનુ, અરે આ તારો ભાઈ જ ન્હાય ! એ કયે બાપ જન્મારે
સંસ્કૃત ભણુવા ગયેલો કે ગૃહ્યસૂત્ર બોલે છે ? (માથે હાથ દે છે)

મનોરમા

આવું શું બોલો છો ? એ તો પરાપૂર્વના સંસ્કાર હોય તો
વખત આવે પ્રગટે !

હર્ષદ

અરે શું કપાળ પ્રગટે ! સવારે તો કહે ‘સર્વસ્ય ચાહમ્ હૃદિ
મન્નિવિષ્ટો’—એટલે બધાના હૃદયમાં ચહા બની ધૃશ્વિર બેઠા છે એવું
બાફતા’તા—ને અત્યારે ગૃહ્યસૂત્ર ! ભગવાન !

[ઉર્વશી જેમતેમ અસ્તવ્યસ્ત લૂગડું પહેરીને ફ્લાંગ મારતી આવે છે.
આવતાં તેનો છેડો ખસી જાય છે. તેની દરકાર કર્યા વગર તે પાટલા ઉપર બેસે છે.
બધાં સ્તબ્ધ થઈ જાય કરે છે]

ઉર્વશી

(ચપટી વગાડી) ચલાવો મહારાજ ! જલદી કરો.

[છતેન્દ્ર સામેના પાટલા પર ગોઠવાઈ જાય છે. અને ખંચાઈ ને સ્ત્રીની માફક
લૂગડું સંકોરવાનો ચાળો કરી બેસે છે. બ્રાહ્મણ મંત્ર ભણવા લાગે છે]

ઉર્વશી

હરી અપ (Hurry up) !

બ્રાહ્મણ

ભાઈ, બહેનનો હાથ ઝાલો.

છીએ તે જ ફીક

ઉર્વશી

એ જરા શરમાય છે. Come along ! (હતેન્દ્રનો હાથ પકડે છે)

[બ્રાહ્મણ બબઝ્યો નય છે. નરોત્તમદાસ ડોળા ફાડી ઉર્વશી તરફ જોયા કરે છે]

બ્રાહ્મણ

ઊભાં થાઓ. આગળ શેઠસાહેબ. તમે પાછળ, બાઈસાહેબ—

[હતેન્દ્ર ઊભો થઈ ઉર્વશીને હાથ આપે છે. ઉર્વશી ઊઠવાની આંગળી વતી આનાકાની કરે છે]

બ્રાહ્મણ

(સખ્તાઈથી) બાઈ ! એમ ન ચાલે. સખ્તપદી વગર લગ્ન નહીં કહેવાય. ઊઠો.

ઉર્વશી

બાઈ ગોડ ! [તે ઊભી થવા નય છે અને કંટોળી લૂગડું એક તરફ સરી પડે છે. તેને ઉર્વશી બે હાથે પકડીને સખ્તપદી ફરવા લાગે છે. બધાં જોયાં કરે છે]

નરોત્તમદાસ
હર્ષદ
ગંગાબહેન

} ઓ-ઓ-ઓ !

[પડદો પડે છે]

અંક ત્રીજો

[સમય અઢી મહિના પછીનો. તે જ દીવાનખાતું. હવે એ શુદ્ધ સ્વદેશી થઈ ગયું છે. એમાં કાશ્મીરી ફર્નિચર છે અને ગાદીતકિયાની બેઠક પણ પાટ પર છે. ગાંધીજીની છબી ભીંત પર ટિંગાવવામાં આવી છે.

હર્ષદ અને ડોક્ટર મોહનલાલ આવે છે. ડોક્ટર મોહનલાલ આંધેડ વયના, ગંભીર ડોક્ટર છે. તેને ડોકું ધુણાવી ‘યસ’ કહેવાની ટેવ છે]

હર્ષદ

ડોક્ટર સાહેબ, મને તો કાંઈ સમજતું નથી. ભાઈ તો ડાહ્યાએ નથી ને ગાંડાએ નથી. પણ કદી ન ધારેલું કહે છે ને ન કલ્પેલું કરે છે.

ડોક્ટર

યસ, યસ. એ બધું અમે સાઈકીએટ્રીસ્ટ બાણીએ છીએ. અમારાથી કાંઈ છૂપું રહે જ નહીં.

હર્ષદ

પેલા ભગવાનદાસને ન્યાલ કર્યો. હવે કહે છે કે નફો ઘટાડી નાંખો. મિલમજૂરનાં ઔરાંછોકરાં ભૂખે મરે છે.

ડૉક્ટર

યસ ! યસ ! મિલના માલિકો, મજૂરોનાં ઔરાંછોકરાંની ચિંતા કરે તો તમારે જાણી લેવું કે બાળપણમાં તેમને તેમનાં માબાપોએ ખૂબ માર્યા હશે. એ કોમ્પ્લેક્સ ઘણો જાણીતો છે.

હર્ષદ

શું ધૂળ જાણીતો છે ? ડૉક્ટર, નાનપણમાં તો ભાઈને કોઈએ આંગળીએ અડકાડી નથી. પણ આ તો ગંભીર મામલો છે. (ધીમેથી) એકદમ જાણે ઔરી હોય એમ વર્તે છે.

ડૉક્ટર

યસ ! યસ ! એનું નામ Sex-inhibition. લિંગવૃત્તિના અવરોધથી એવું થાય છે.

હર્ષદ

કમાણી કરવા કરતાં પૈસાની કસર કરવાનું કહ્યા કરે છે.

ડૉક્ટર

એ સ્ત્રીસ્વભાવ ખરો.

હર્ષદ

તકતા આગળ ઊભા રહી મોઢું જોયા કરે છે ને વાળ સમાર્યા કરે છે.

ડૉક્ટર

એ કાંઈ સ્ત્રીવૃત્તિ ન કહેવાય. એ તો આજના બધા કોલેજના છોકરા કરે છે.

હર્ષદ

અરે નાચે છે !

ડૉક્ટર

એમાં તો આજે માણસાઈ આવી ગઈ છે. એટલી ખબર નથી ?

હર્ષદ

અરે ડૉક્ટર ! હમેશાં છાતી પરનું લૂગડું સમારતા હોય તેવો ચાળો કર્યા કરે છે.

ડૉક્ટર

યસ ! યસ ! એ જરા જોવું પડશે. હું બહેચરામાતા ગયો હતો ત્યાં એવાં દૃષ્ટાંતો મેં જોયાં હતાં.

હર્ષદ

ડૉક્ટર, તમે અહિંયાં આ પડદા પાછળ બેસીને જુઓ. પછી હું તમને લાઈને મેળવી આપીશ. આવો ફેરફાર તો મેં કદી કોઈ માણસમાં જોયો જ નથી [મોટરનું બંગળું વાગે છે] લો, લાઈ આવ્યા. હું અંદર બેસું છું. હમણાં ભગવાનદાસ આવશે તેને લઈને આવીશ.

ડૉક્ટર

યસ, યસ. (પડદા પાછળ જઈને બેસે છે. હર્ષદ જાય છે. ડૉક્ટર નોટબુક ને પેન્સિલ કાઢી લખવાની તૈયારી કરે છે)

છીએ તે જ ઠીક

છતેન્દ્ર

[લયકાતે અવાજે ગાતો ગાતો અંદર આવે છે. તેણે ઘોતિયું ને પહેરણું પહેર્યું છે. ને વાળ જરા વધારે લાંબા રાખ્યા છે. તે એણે સારી રીતે ઓળ્યા છે]

શામળિયાજી, કરજો મારી વાર રે
વહાલા ગરુડે ચઢીને વહેલા આવજો જ !

[તે આરસી આગળ ઊભો ઊભો વાળ સમારે છે. પહેરણું ઠીક કરે છે અને ઘોતિયાના સળ બરોબર ગોઠવે છે. અવારનવાર છાતી પરનો છેડો ગોઠવવાનો કે કે પાછળથી છેડો ડેકાણે રાખવાનો ચાળો એને સ્વાભાવિક લાગે છે. પછી એ ફર્નિચર જરા જરા ખસેડી તેના પર ઉશિકાં બરોબર ગોઠવે છે]

હર્ષદ

ભાઈ, ભગવાનદાસ આવ્યા.

છતેન્દ્ર

આવો, પધારો, નમસ્તે. [ભગવાનદાસ હસતા હસતા આવે છે ને રોકથી ખસે છે. હવે પહેલાંની જેમ તે ગરવાયેલા નથી દેખાતા] બોલો.

હર્ષદ

ભાઈ! કાલે મિલના શૅરહોલ્ડર્સની મિટિંગ છે. હવે છેવટનો નિર્ણય કરી દો.

ભગવાનદાસ

ભાઈ, જુઓની, હું સાફ વાત કરું.

છતેન્દ્ર

હા, નિખાલસપણે કહી નાંખો. સત્યવક્તા સુખી ભવેત્.

ભગવાનદાસ

(જરા રોકથી) જુઓ, મારી પાસે તમારાથી વધારે શેર છે. મને મેનેજિંગ એજન્સીમાં અડધો ભાગ આપવો પડશે ને હું તો સાચાબોલો છું. જો નહીં આપો તો પછી કાલે મિટિંગમાં બન્ને ડિરેક્ટરો મારા ચુંટાઈને આવશે ને મેનેજિંગ એજન્સી કાઢી નાખવાનો અમે ઠરાવ કરીશું.

હર્ષદ

(ગુસ્સામાં) આટલાં વર્ષ મોટા શેરો ને ભાઈએ મહેરબાની કરી, તેનો આ શિરપાવ કે ? આમ બોલતાં શરમ નથી આવતી ?

ભગવાનદાસ

(નકટાઈથી) હર્ષદભાઈ, બીઝીનેસ ઈઝ બીઝીનેસ. (Business is business) મેં પણ પૈસા નાંખ્યા છે, કાંકરા નથી નાંખ્યા. સમજ્યા ?

હર્ષદ

તમે દલાલી કરતા હતા ત્યાંથી આટલો સુધી અમારે લીધે આવ્યા, એ બધું ભૂલી ગયા !

જીતેન્દ્ર

હર્ષદ !—હર્ષદ ! [ઉર્વશી સિસોદી વગાડતી હાથમાં રેકેટ લઈને આવે છે. રેકેટ ને ગળપટો સોફા પર નાંખે છે ને પગ પહોળા કરી તેના પર પડે છે. તેનું મોઢું જરા પુરુષ જેવું થવા લાગ્યું છે.]—કોઈના પર ઉપકાર કર્યા હોય તેનું એને સ્મરણ નહીં કરાવવું. ઠીક, ભગવાનદાસ, તમને હું અડધો ભાગ આપીશ.

છીએ તે જ ઠીક

ભગવાનદાસ

તો પછી મને કાંઈ વાંધો નથી. ખીઝીનેસ ઇઝ ખીઝીનેસ.

ઉર્વશી

(ગુસ્સામાં ભગવાનદાસ તરફ જુએ છે) શી !—શી ! (આંગળી વતી જીતેન્દ્રનું ધ્યાન ખેંચે છે ને હાથવતી નહીં કમૂલ કરવાનું સૂચવે છે. જીતેન્દ્ર હાથ વતી તેને ધીરજ રાખવાનું સૂચવે છે) હર્ષદભાઈ! આ શું કરો છો ?

જીતેન્દ્ર

(ઉર્વશીના નકારને અવગણીને) એની પાસે શેર છે, એની પાસે વધુમતી છે. ભલે લઈ જતો. આપને....

ઉર્વશી

શી-શી ! (હાથ વતી ના કહે છે)

જીતેન્દ્ર

જુઓ. (ઉર્વશીને સંભળાવવા) હર્ષદ ! હું બાણું છું કે તને આ ષસંદ નથી પણ મેં તો નિર્ણય કર્યો છે.

‘આપણે આપના ધર્મ સંભાળવા.

કર્મનેા મર્મ લેવેા વિચારી’

નરસિંહ મહેતા કહી ગયા હતા.

હર્ષદ

(ડોક્ટર તરફ આંખ મારી) ભાઈ! આ ધર્મ સંભાળવાનું તમે નવું શીખ્યા છો.

અંક ત્રીજો

જીતેન્દ્ર

જે ધર્મને રક્ષે તેને જ ધર્મ રક્ષે, ખબર છે? સોલિસિટરને કહો કે કરારનામું કરાવી કાલે સહી લઈ જાય.

ભગવાનદાસ

વ્યાજબી છે, શેઠ. હું કાલે ચાર વાગે આવીશ. હર્ષદરાય, બધું તૈયાર રાખજો. સાહેબજી. (જાય છે)

હર્ષદ

ભાઈ! આ શું કર્યું? આપણું નજીબોદ નીકળી ગયું.

ઉર્વશી

(દાંત કચકચાવી) આટલાં વર્ષની મારી મહેનતનો ધાણુ કાઢી નાંખ્યો.

જીતેન્દ્ર

(આરસી આગળ જઈ વાળ સમારે છે ને ઉર્વશી તરફ જોઈ બડબડે છે)
મેં શું કહ્યું?—

આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા,
કર્મનો મર્મ લેવો વિચારી.

ઉર્વશી

(હોઠ કરડી) ઓલરાઈટ, ઓલરાઈટ. (રોકેટ લઈને ધબધબ ચાલી જાય છે)

છીએ તે જ ઠીક

હર્ષદ

ઠીક, જેવી તમારી મરજી. બધું તારાજ થાય ત્યારે મને દોષ નહીં દેશો. (નિસાસો નાંખી ચાલી જવા બચ છે) હું બાઉ છું.

જીતેન્દ્ર

હર્ષદ ! કાલે ડિરેક્ટર્સની મિટિંગ રાખવી છે. હાં ! આપણી મિલના નક્ષત્રાંથી પોણા ભાગ મજૂરોની સ્ત્રીઓ ને છોકરાંઓનાં દુઃખ નિવારવા ખર્ચવાનો છે.

હર્ષદ

(અકબાઈને) તમે તો ભૂખે જ મરવાનો રસ્તો શોધ્યા કરો છો.

જીતેન્દ્ર

ભૂખે તો એ બાપડાં મરે છે.

હર્ષદ

ઠીક ! (બચ છે)

[જીતેન્દ્ર એક ખાનામાંથી ઝાંઝર કાઢે છે અને પગે પહેરે છે. ડાકટર અપચપ નોંધ લે છે]

જીતેન્દ્ર

(ટેલિફોનમાં) મનોરમા....તું આવતી નથી ?....હા....તો જલદી આવ..... (ટેલિફોન મૂકી દે છે ને પછી નૃત્યના પાઠ આરસી સામે બેઠે કરે છે. મનોરમા આવે છે)

મનોરમા

ભાઈ ! હું દિલગીર છું કે હું મોડી પડી. ચાલો. (જીતેન્દ્ર નૃત્ય કરવા તૈયાર થાય છે) જુઓ, આમ હાથ રાખો. એક-બે-ત્રણ.

અંક ત્રીજો

(મનોરમા તાળી પાડે છે. જીતેન્દ્ર પગલાં લેવા નય છે. પણ કંઠગાં પગલાં ભરે છે) ભાઈ, આમ શું કરો છો? ફરીથી. એક-બે-ત્રણ (જીતેન્દ્ર પગલાં લે છે) પાછું બગાડયું.

જીતેન્દ્ર

કેણુ જાણે શું થયું છે? હું સીધું પગલું લેવા જઈ છું પણ મારાં અંગ વાંકાં થઈ ગયાં છે, ઊંટ જેવાં-સીધાં થતાં જ નથી ફરીથી!

મનોરમા

એક-બે-ત્રણ

[થોડી વાર બંને નૃત્ય કરે છે. પણ જીતેન્દ્રનું શરીર વળતું નથી અને એ કંઠગા જ ચાળા કરે છે]

ડૉક્ટર

(સ્વગત) યસ! યસ! હવે જ મારે વાત કરવાનો વખત છે. [તે પહા પાછળથી નીકળી બહાર નય છે ને પછી વિદુને મોકલે છે. વિદુ આવે છે. વિદુ શેઠને નાચતા જોઈ મોઢે હાથ દે છે]

જીતેન્દ્ર

શું છે?

વિદુ

ડૉક્ટર સાહેબ આવે.

જીતેન્દ્ર

સાંગ, મલા ફૂરસદ નાહી. મી અગત્યચા કામ મધી આવે.

વિદુ

હ.

છીએ તેજ ઠીક

જીતેન્દ્ર

ચાલ, મનોરમા—એક—બે—ત્રણ (ફરી નાચવાનો પ્રયત્ન કરે છે)

[ઉર્વશી ને તિલોત્તમા હસતાં હસતાં આવે છે. ઉર્વશીએ હેતથી તિલોત્તમાને ખભે હાથ મૂક્યો છે]

જીતેન્દ્ર

(એકદમ ગુસ્સે થઈને) તિલોત્તમા ! તને ઉર્વશી જોડે ક્યાં ક્યાં સિવાય બીજો ધંધો છે કે નહીં ?

તિલોત્તમા

(મિનળથી) હું તમારી ગુલામ નથી. હું નજરમાં આવે તેની સાથે ફરીશ. ઉર્વશી ! હું પછી આવીશ. તારા વરને મારું મોઢું ગમતું નથી ! (નાક ચઢાવી ચાલી જાય છે)

ઉર્વશી

(જીતેન્દ્ર પાસે ખેંચી મિનળ કરી આવે છે) મારી બેનને તમે બહુ રંજડો છો.

જીતેન્દ્ર

(ગુસ્સામાં) તારી બહેન !

ઉર્વશી

(અડધું મનકમાં, અડધું ગુસ્સામાં) મારી બહેન નહીં ત્યારે તારી ? એ તો મારી માની જણી બહેન—એક બાપની બે વિભૂતિઓ—એક મગની બે ફાડ.

બેન બેન બેનડી

મીઠી મારી શેલડી

તું દૂર જાય ઘેલડી

તો હાઈ થાય ફેલડી—ચ—ર.

અંક ત્રીજો

જીતેન્દ્ર

(શુસ્સામાં) તારે-તમારે શરમાયું જોઈએ. (મનોરમા આ ધણીધણિયાણીને લઢતાં જોઈ ચાલી નય છે)

ઉર્વશી

(મરદની માફક કેડે હાથ દઈને) જીતેન્દ્ર, તું તારી બેન જોડે રોજ નાચે છે, તે હું તો કાંઈ વાંધો લેતી નથી ?

જીતેન્દ્ર

(આંખમાં આંસુ લાવીને) એ વાત તો જુદી છે. તું-તમે જાણો છો.

ઉર્વશી

જરાય નહીં. પેલો કવિ—જેણે પરમેશ્વર પર પ્રેમીસરી નોટ લખી હતી તે કહી ગયો છે—‘આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા’—

જીતેન્દ્ર

(અડધો રડવા જેવો) જીતેન્દ્ર, તમે દુષ્ટ છો. તમે મારી બેનની જોડે પ્રેમમાં પડ્યા છો. તમે એને ફસાવી રહ્યા છો.

ઉર્વશી

(મજામાં) હું તો સ્ત્રી છું, સ્ત્રી ! હું ને મારી બેનડી તો સરખી સહિયરો છીએ. (રોકેટ હલાવીને) એ કાલે ગાતી હતી :

એક એક વીરી હતી વીરી હતી
તેના વીરાને પાટ જઈ બેઠી હતી
કે એક એક વીરી હતી વીરી હતી

છીએ તેજ ઠીક

અમારો નિર્દોષ પ્રેમ તમે નીચ પુરુષ નહીં સમજી શકો. સમજ્યા કે મારા પતિદેવતા ?

જીતેન્દ્ર

(ઉર્વશીને) જીતેન્દ્ર, તમે ભૂલી ગયા છો.

ઉર્વશી

(ખોટા ચાળા કરી) નાથ ! હું તમારી દાસી છું.

જીતેન્દ્ર

ઓ પ્રભુ ! મેં શાં પાપ કર્યો !

ઉર્વશી

પાપ ! અરે આ તો ભગવાન શંકરની કૃપા છે.
આત્માની અદલબદલ !

જીતેન્દ્ર

તમે તો છેક બેશરમ થઈ ગયા છો. (પગ છોડી પાછળથી લૂગડું
સંકોરતો હોય એવો ચાળો કરી નય છે)

ઉર્વશી

હવે કાંઈ નથી (ટલિકેન કરે છે) તિલુ ! તિલુ !....પાછી આવ,
બેન....જીતેન્દ્ર ગયા....આપણે રાધાકૃષ્ણનું નૃત્ય પૂરું કરીએ....કોઈ
નથી....આવે છે ને ?....વેરી ક્ષાંઈન !

વિકુ

(આવીને) બાઈસાહેબ ! બાપાજી આવો.

ઉર્વશી

ઓ ગોડ !

[નરોત્તમદાસ ગુસ્સામાં આવે છે. તેમણે કડકાર્થી હાથમાં લાકડી ઝાલી છે]

નરોત્તમદાસ

છોકરી, તું ઘરમાં છે ? હું જીતેન્દ્રને મળવા આવ્યો હતો. પણ તું જ મળી ગઈ એટલે નિરાંત થઈ. (ખુરશી પર બેસે છે ને ડાળા કાઢે છે) આ મારાથી જોવાતું નથી.

ઉર્વશી

(સોફા પર પડી, પગ પહોળા કરી પાછળ માથું નાખી, નક્યાઈથી) નહીં જોવાતું હોય તો આંખો બંધ રાખીને કરો. એ તો તમારા હાથની વાત છે.

નરોત્તમદાસ

(લાકડી ઠોકી) હા. બધી મારા હાથની જ વાત છે છોકરી, સમજી ? હું આ નહીં જોઈ રહું. તું કલબમાં ગમે તેમ ફૂટે ને રમે છે. ને પેલી તિલુનો કેડો જ છોડતી નથી. એના વેવિશાળની વાત ચાલતી હતી, તેની પણ હવે એ બિલાડી ના પાડે છે. (ચાળા પાડી) ‘મારી મોટી બહેનની ભક્તિમાં જ હું તો જીવન વિતાવીશ.’ (ડાળા કાઢીને) હું તારું માથું ફેડી નાંખીશ.

ઉર્વશી

(નક્યાઈથી હસીને) બાપાજી ! Don't be silly. (મૂરખ થાઓ નહીં) જુઓ. નરસિંહ મહેતો મરદ ને શ્રીકૃષ્ણ મરદ. મરદ મરદની

છીએ તે જ ડીક

ભક્તિ કરે તે કાંઈ નહીં? ને અમે સ્ત્રી સ્ત્રીની ભક્તિ કરીએ તે તમારે ગળે નહીં ઊતરે! ચોલડ મેન ! (નરોત્તમદાસને ધખ્ખો મારે છે. તે ચમકીને એકદમ ઊભા થઈ જાય છે) અમે તો અર્વાચીન સ્ત્રીઓ, આઝાદ સ્ત્રીઓ, ગમે તે કરીશું. અમે જેલમાં જઈએ, તો જહાન્નમમાં કેમ નહીં ?

નરોત્તમદાસ

(ગુસ્સામાં થોડી વાર અવાક થઈ જાય છે. પછી એકદમ લાકડી ભોંય પર ઠાકે છે) તું તો જીવતી જ જહાન્નમમાં ગઈ છે, પણ મારી તિલુનો ભવ મારે નથી બગાડવો. તમારી જેમ ગમે તેમ ફરવું, નફરટ બોલવું ને લવમેર્કીંગ કરવું તેમાં આઝાદી ! અરે, જરા બે આંખની શરમ તો રાખો, મારી હેડબાંચો !

ઉર્વશી

બાપાજી, તમે સનાતન ધર્મસભામાં જઈને ભાષણ કરો તો કેમ ?

[નરોત્તમદાસ લાકડી ઉગામી ચાલી જાય છે. ઉર્વશી ખડખડ હસે છે]

તિલોત્તમા

(આવીને ઉર્વશીના પડખામાં લપાય છે) બાપાજી સામેથી દાદર ઊતરતા હતા એટલે હું દાદર પાછળ સંતાઈ ગઈ.

ઉર્વશી

(તિલોત્તમાના વાળ પર હાથ ફેરવીને) ચિંતા મા કર ! હવે એ બરોબર સીધા ચાલશે. કહે, કે મારે તારું મોઢું જોવું નહીં. મેં

અંક ત્રીજો

કહ્યું, કે પ્રાણુ જાય પણ એન ન છોડે—એ જ આપણા નરોત્તમ કુલની રીતિ છે.

એન એન એનડી
મીઠી મારી રોલડી—

તિલોત્તમા

ઉર્વશી ! તું તો મારો શ્વાસ ને પ્રાણ છે. લવોલવ આપણે એક હોઈએ, એવું જ લાગ્યા કરે છે.

ઉર્વશી

નહીં તો પ્રભુ આપણને અવતાર જ શા માટે આપત ? ચાલ, હવે આપણે રાધકૃષ્ણ નૃત્ય કરીએ.

[બન્ને જાણુ દૂગડાં સરખાં કરે છે, અંજર પહેરે છે. ઉર્વશી વાંસળી લે છે ને મુગટ પહેરે છે ને તિલોત્તમા ગાગર લઈ નૃત્ય કરે છે]

તિલોત્તમા

કોઈ ગોરસ લો, ગોરસ લો,
હું તો નાની નાનુક પ્રજનાર
કોઈ ગોરસ લો, ગોરસ લો.

ઉર્વશી

(અધીરાઈથી) અરે હું આમ મોઢામાં ભૂંગળી રાખી રાખીને થાકી ગઈ. (વાંસળી ફેંકી દે છે) ઊભી રહે, આપણે ટેનિસ—નૃત્ય યોજીએ. હાથમાં રેકેટ લે. હવે ચલાવ. જો હવે હું ગાઉં. કોલેજમાં મારી નોટબૂકમાં એક ગાયન હતું તેના પરથી મેં નવું બનાવ્યું છે. તું જાણુ ગોપી ને હું જાણુ કહાન

છીએ તેજ ઠીક

તિલોત્તમા

(ગાય છે)

સરપર રેકેટ ધરકર
ગજગામિની હાથ હલાવી આવે.
ભોળાશી ભામિની ઘૂતિદામિની
હાથ હલાવી આવે.
હસ હસ ભૂમિ પાય દેવે.
નભ નીચે લાય દેવે.
મુખસે કછુ 'સ્કોર' દેવે
ટ્રીફ્ટીન-લવ.
મુખસે કછુ 'સ્કોર' દેવે,
અમૃત ખરસાય દેવે
જગની અંધિયારી ભારીમેં
ઘૂતિદામિની
મિથ કામિની
ગજગામિની
હાથ હલાવી આવે.
સરપર રેકેટ ધરકર ગજગામિની
હાથ હલાવી આવે.
' લવગેમ ' - ' લવગેમ '
મુખસે કછુ ગાય દેવે
(બન્ને હસી પડે છે)

ઉર્બશી

શાખાશ, શાખાશ. વેલ ડન ! ફાઈન !

અંક ત્રીજો

[બન્ને બેઠી પડે છે અને સાથે ચાલે છે. ઉર્વશી ગાય છે. પછી હાથ વતી તિલોત્તમાની હડપથી ઊંચી કરે છે. જીતેન્દ્ર આવે છે ને ગુસ્સામાં દાંત કચકચાવી તિલોત્તમા તરફ દોડે છે]

જીતેન્દ્ર

મોઈ!—(સ્ત્રીને અવાળે લલકારે છે ને તિલોત્તમાનો કાન પકડે છે. તિલોત્તમા એકદમ છૂટી પડી નય છે ને મિનનમાં નાક ચઢાવે છે)

તિલોત્તમા

બાનવર! યુ બીસ્ટ! (રોફમાં ચાલી નય છે)

જીતેન્દ્ર

(ઉર્વશીને મૂકા મારીને) તમે—તમે—તમને લાજ નથી આવતી? આપણે એક થવાને આટલાટલું કર્યું, આટલાં વર્ષનો પ્રણય સેન્યે—ને આખરે આ ! (આંસુ સારે છે)

ઉર્વશી

હું દિલગીર છું, ઉર્વશી. પણ હું શું કરું? આ તારા પાંજરામાં પુરાયો છું એ ખરી વાત. પણ મારો આત્મા તો પુરુષનો બળ્યો છે.

જીતેન્દ્ર

પણ હું છું ને?

ઉર્વશી

(નિરાધારીથી) હું શું કરું? તિલોત્તમા સ્ત્રી છે—આત્મા ને શરીર બન્નેએ. તું છે—પણ પુરુષ રૂપે. હું આ સ્ત્રીદેહમાં પુરાઈ ગયો એટલે કાંઈ સ્ત્રી થઈ ગયો? તું બાણે તો છે કે હું તો માત્ર નામે જીતેન્દ્ર છું પણ એકે ઇન્દ્રિય જીતી શક્યો નથી.

છીએ તે જ કીક

જીતેન્દ્ર

હવે તમે મારી સામેય નથી જોતા. પુરુષ હતા ત્યારે વધારે સારા હતા. (ધૂસ્કાં બરે છે)

ઉર્વશી

એ તો હું તને કહેતો જ હતો. આ બૈરી બની ગયો ને કોણ જાણે કેમ મારો બધો જીવસો ફાટી નીકળ્યો છે. હજી પરણ્યે તો પૂરા ત્રણ મહિનાયે નથી થયા ને આમ પોચકાં શું મૂકે છે? પેલો મહેતાજી જોશે તો હસવા બેસશે.

જીતેન્દ્ર

‘પણ જીતેન્દ્ર, આ નથી વેઠાતું.’

ઉર્વશી

જો તું પેલું ગીત ગાતી હતીને,

“વહાલી બાબા સહન કરવું
એય છે એક લહાણું”

જીતેન્દ્ર

(માથું ફટી) હું મરી રહી છું ને તમને દયા પણ નથી આવતી ?

ઉર્વશી

એવી દયા કયા અમે આઝાદ સ્ત્રીઓ નહીં સમજીએ. અમે તો—‘આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા’

જીતેન્દ્ર

મૂઆ તમારા ધર્મ !

અંક ત્રીજો

ઉર્વશી

આપણા આત્માઓ એકબીજાના થયા—તે થયા. પ્રહ્લાંડ તૂટે
તોપણ એક બીજાના થયા તે ન થયા થવાના નથી.

જીતેન્દ્ર

જીતેન્દ્ર, હું મરી જઈશ.

ઉર્વશી

ચિન્તા નહીં કર. તું મનુ જોડે નાચ્યા કર. હું તિલુ જોડે
નાચ્યા કરું ને પાછાં આપણે બે એકનાં એક. (બેબાકળી થઈ
બુઝે છે) ઓ—

જીતેન્દ્ર

શું છે ?

ઉર્વશી

(મહામુશ્કેલીએ ચારે તરફ બુઝે છે) ઓ—ઓ ! હું માંદો પડ્યો
છું. જીતેન્દ્ર ! ડૉક્ટરને બોલાવ. જલ્દી—ઓ—ઓ (ગળે હાથ મૂકે છે)
ઓ....ક, ઓ....ક, ઓ....ક, (ગભરાઈ ને એકવાની તૈયારી કરે છે)

જીતેન્દ્ર

(ખડખડાટ હસી પડે છે) જીતેન્દ્ર !

ઉર્વશી

અરે હસે છે શું ? ડૉક્ટરને બોલાવ.

જીતેન્દ્ર

(તાળી પાડી ફૂટે છે ને ચાળા પાડે છે) ફાઈન—વેરી ફાઈન !

છીએ તેજ ઠીક

ઉર્વશી

ઓ.....ક, ઓ.....ક—ડાકટર બોલાવની !

જીતેન્દ્ર

(હસણું દબાવી) જીતેન્દ્ર, તું તો મા થવાનો !

ઉર્વશી

મા ! (સમજ પડવાથી ગભરાયેલે અવાજે) મને બેળી થવાનું !
ઓ ગોડ ! (માથે હાથ મૂકી સોફા પર ચત્તીપાટ પડે છે ને પડદો પડે છે)

અંક ચોથો

[સમય બીજે દહાડે સવારે. સ્થળ એ જ. હર્ષદ અને ડૉક્ટર મોહનલાલ આવે છે]

હર્ષદ

ડૉક્ટર, થોડી વારે આવી પહોંચ્યો, રજીસ્ટ્રારને લઈને. અમારા સોલિસિટર કહે છે કે લ્યૂનસી એક્ટ નીચે આપણો કેસ મજબૂત છે.

ડૉક્ટર

મને તો ચોખ્ખું ગાંડપણ જ લાગે છે. મિ. જીતેન્દ્રરાયને એવો ભ્રમ પેસી ગયો છે કે પોતે સ્ત્રી છે. મારી ચિકિત્સા બરોબર છે. એ નાનપણનો કૉમ્પ્લેક્સ—

છીએ તે જ ફીક

હર્ષદ

અરે, કૉમ્પ્લેક્સ હોય કે ન હોય, પણ આજે એમને ગાંડા નહીં ઠરાવીએ તો મેનેજિંગ એજન્સી, મિલ ને આ બધું, હાથથી જવાનું ને અમે ભિખારી થઈ જવાના. બપોર પહેલાં એફિડેવીટ કરી કોર્ટમાંથી હુકમ લેવો જ રહ્યો.

[નરોત્તમદાસ આવે છે ને ગુસ્સામાં જુએ છે]

નરોત્તમદાસ

(લાકડી ઠોકીને) હર્ષદરાય, આમ આવો.

હર્ષદ

કેમ ? શું છે ?

નરોત્તમદાસ

આ ઘરમાં ભૂત છે.

હર્ષદ

તમે કેમ બાળી ગયા ?

નરોત્તમદાસ

તમે ઉર્વશીનો આજો નહીં જોયો ? રોજ રોજ મરદ હોય એવી થતી જાય છે. એની ચાલ, એનું મોહું, બધું મરદનું થઈ ગયું છે !

હર્ષદ

મને પણ એવું લાગે છે ખરું.

અંક ચોથો

નરોત્તમદાસ

ઉર્વશીમાં કેઈ પુરુષનું ભૂત ભરાયું છે.

હર્ષદ

નરોત્તમકાકા, ભાઈમાં બૈરીનું ભૂત ભરાયું છે. તમે શું કરવા ધારો છો ?

નરોત્તમદાસ

અંબાલાલને મેં કેહ્યું છે કે તિલોત્તમાને ભેરજૂલમથી ઉપાડી મહાબળેશ્વર લઈ જાય ને પરણી જાય.

હર્ષદ

અંબાલાલ કેણુ ?

નરોત્તમદાસ

ઓળખતા નથી ? જેની ભેડે તિલોત્તમાનાં વેવિશાળ કર્ચા છે તે. ત્યાર વગર એ છોકરી ગાંડપણુ છોડવાની નથી.

હર્ષદ

એને શું ગાંડપણુ છે ?

નરોત્તમદાસ

એ ધારે છે કે ઉર્વશી એનો પતિ છે.

હર્ષદ

ઓ મા ! પણ ઉર્વશીએનું શું ?

છીએ તે જ ટીક

નરોત્તમદાસ

મેં તો એના નામનું સ્નાન કર્યું છે. તમારો ભાઈ ખાયલો બચક થઈ ગયો છે તે હું શું કરું? એ જાણે ને એની ખેરી જાણે.

હર્ષદ

કાકા, એક મહેરબાની માગી લઉં? ભાઈ ગાંડા થઈ ગયા છે. બધી મિલકત વેડપ્રી નાંખે છે. એટલે અત્યારે એમને ગાંડા ઠેરવવાની અરજી કરવાની છે. તમે અહિંયાં બેસીને જોજો. જરૂર પડે એફિડેવીટ કરવી પડશે.

૩

નરોત્તમદાસ

સાથે સાથે પેલી ઉર્વશીને પણ ગાંડી ઠેરવોને, કે મારી ફજેતી કરતી રહે.

[મોટરનું બૂંગબૂંગ વાગે છે]

હર્ષદ

ભાઈ આવ્યા.

નરોત્તમદાસ

લાવ, એને પણ વાત કરી મૂકું.

[છતેન્દ્ર આવે છે. તેનું મોઢું સ્ત્રીના જેવું વધારે થવા લાગ્યું છે. તે નિસાસો નાંખી, કંટાળેલા અવાજે બોલે છે]

છતેન્દ્ર

નમસ્તે! એહુ! કેમ છો, બાપાલુ—I mean—નરોત્તમકાકા?

અંક ચોથો

નરોત્તમદાસ

સારું ભાઈ. હું એક વાત કરવા આવ્યો હતો—

(ડૉક્ટર આવે છે)

ડૉક્ટર

કેમ છો, જીતેન્દ્રરાય ?

જીતેન્દ્ર

ઓહોહો, ડૉક્ટર ! તમે ક્યાંથી ? આવો, નમસ્તે.

હર્ષદ

(જીતેન્દ્રને) ભાઈ, એ તો કાલે રાતે તમે ઘણા અસ્વસ્થ હતા એટલે મેં ડૉક્ટરને બોલાવ્યા છે. જરા તપાસી લેવા દોને.

જીતેન્દ્ર

ઠીક, તો બાપાજી, તમે બેસો. હું ડૉક્ટરને બતાવી લઉં. બોલો ડૉક્ટર, શી વાત છે ? (ડૉક્ટરને દૂર લઈ જઈ બેસે છે)

ડૉક્ટર

રાતે તબિયત બગડી આવી હતી. અત્યારે કેમ છે ? (નાડ જુએ છે)

જીતેન્દ્ર

અત્યારે તો માત્ર માથું ને કેડ દુઃખે છે.

ડૉક્ટર

હું જરા તપાસી લઉં. જરા જીભ કાઢો. (જીતેન્દ્ર જીભ કાઢે છે) યસ, યસ. મને રોગચાળો સમજાઈ ગયો. માનસચિકિત્સાશાસ્ત્ર ખબર છે ને ? psychiatry—તેનું નવું શાસ્ત્ર નીકળ્યું છે. આ તેનો કોયડો છે. યસ, યસ. જિંદગી પર તમને કંટાળો આવે છે, ખરું ને ?

છીએ તે જ ઠીક

જીતેન્દ્ર

હા.

ડૉક્ટર

ચિન્તા ઘણી થાય છે ?

જીતેન્દ્ર

હા.

ડૉક્ટર

ખૂણે એસી કોઈ ને ખલે માથું મૂકી, રડવાનું મન થાય છે ?

જીતેન્દ્ર

(ચક્રિત થઈ ને) ખરી વાત.

હર્ષદ

નરોત્તમદાસ, આ બધું સાંભળી લેજો.

[નરોત્તમદાસ જીતેન્દ્રનું અસ્થું હોય તેવો ચાળો કરે છે]

હર્ષદ

હા !

નરોત્તમદાસ

સમજ્યો.

ડૉક્ટર

જાણું તમારા હૈયામાં એવું થાય છે કે કોઈ તમને પ્રેમના પાત્ર બનાવે—તમે ઘેર એસી ઝલલાં બનાવો—છાકરાંનું પારણું ઝુલાવો ?

અંક ચોથો

જીતેન્દ્ર

ડૉક્ટર, તમે કેમ જાણ્યું ?

ડૉક્ટર

યસ, યસ. જૂના જમાનામાં ઈશ્વર સર્વજ્ઞ હતા. આજે અમે સાઈકીએટ્રીસ્ટો સર્વજ્ઞ છીએ. આજે સવારથી ચાર કલાક તમે કોઈને શોધી આવ્યા—કોઈ જાદુ, મંત્ર, જોષી, ખાવો, સાધુ. ખરી વાત ?

જીતેન્દ્ર

ડૉક્ટર, તમે અદ્ભુત છો.

ડૉક્ટર

ખરી વાત ને ? જાણે કોઈ આવે, આકાશમાંથી, એવું થાય છે ?

જીતેન્દ્ર

ખરી વાત.

ડૉક્ટર

યસ, કોઈ અદ્ભુત, તેજસ્વી, સર્વશક્તિમાન—

જીતેન્દ્ર

હા. (ડોકું ધુણાવે છે)

ડૉક્ટર

ને તમને સ્ત્રી ખનાવે.

જીતેન્દ્ર

(ચાર તરફ બીકથી જોતાં, નાકે આંગળી મૂકે છે) ના—ના—ના

છીએ તે જ કીક

ડૉક્ટર

હા, હા. તેવાને શોધવાને તમે ફરી આવ્યા. ખરુંને ?

જીતેન્દ્ર

(નિસાસો નાંખી) ડૉક્ટર, મારે વધારે વાત નથી કરવી.

ડૉક્ટર

થેંકયુ ! થેંકયુ ! આટલું બસ છે. પછી મળીશ. સાહેબજી !
હર્ષદરાય, હવે તમારી સેવામાં. ચાલો.

હર્ષદ

ભાઈ, હું જાઉં છું. (ડૉક્ટર અને હર્ષદ નય છે)

જીતેન્દ્ર

(નિસાસો નાંખી નરૈત્તમદાસને) બોલો બાપાજી, તમારે શું
કહેવું છે ?

નરૈત્તમદાસ

ભાઈ, હું આ તોફાનોથી થાક્યો છું. ટેનિસ, કલબ, નાચ,
ગપાટા, ફજેતા, તમે કાંઈ કહેતા નથી ?

જીતેન્દ્ર

ઉર્વશીનો એ સ્વભાવ છે, હું શું કરું ?

નરૈત્તમદાસ

પહેલાં ઉર્વશી તો સ્વર્ગની દેવી જેવી ઠાવકી, ભાવનાશીલ ને
સંસ્કારી હતી. તમને પરણીને તો અજબ જેવી થઈ ગઈ છે.

જીતેન્દ્ર

આપાજી, લગ્ન એ તો કીમિયો છે. લોખંડનું કાંચન થઈ જાય ને—

નરોત્તમદાસ

(અધીરાઈથી) અરે આ તો કાંચનનું કથીર થઈ ગયું છે. (જીતેન્દ્ર નિસારો મૂકે છે) પણ એની ઊઠવેઠ તો તમારે કરવી રહી. મારી તિલોત્તમાનો ભવ બગડે છે તેની મને પડી છે.

જીતેન્દ્ર

તિલુ તો ગાંડી થઈ ગઈ છે. એને તમે સીધી કેમ નથી કરતા?

નરોત્તમદાસ

તમને વાંધો ન હોય તો હું ને અંબાલાલ એને અહિંયાંથી ઉપાડી જઈએ.

જીતેન્દ્ર

(હરખાઈને) તિલોત્તમાને? જરૂર! જરૂર! ઉઠાવી જાઓ.

નરોત્તમદાસ

થેંકસ! ત્યારે અમે થોડો વખત પછી આવીશું ને પેલા ખંડમાં સંતાઈ રહીશું. (જાય છે)

જીતેન્દ્ર

(નિસારો નાંખીને) એ તો ટળી. પણ જીતેન્દ્ર કોઈ ખીજીને શોધી કાઢે તો! (માથે હાથ મૂકે છે) અરે ભગવાન! હું આ કઢંગે અવતારે આવી! મારો જીતેન્દ્ર-મારા હૈયાનો હાર-મારો મટી

છીએ તે જ ફીક

ગયો! ને આખો અવતાર આમ સંતાકૂકડી કર્યા જ કરવાની?
ઓ લગવાન! (રી દે છે) મારું શું થશે?

(ગાય છે)

તમારે આશરે હું આવી
મને નાથ છોડી દેશો?
ન્યારે હવું કુંવારું બોલું,
આ મન મારું
પ્રિતજ્યેષ્ઠ પ્રકટાવી પરણ્યા,
એ શું, ળહાલા, વિસારી દેશો?
ના કહેશો?
મને નાથ છોડી દેશો?

(એક ખૂણામાં લપાઈને બેસે છે)

[એકખીલની કમરે હાથ રાખી ઉર્વશી ને તિલોત્તમા આવે છે. ઉર્વશી પોતાનું
માથું તિલોત્તમાને ખભે મૂકી સોફા પર બેસે છે. બેમાંથી એકય ખૂણામાં બેઠેલા
જીતેન્દ્રને જોઈ શકતાં નથી]

મધ્યાહ્ન

(આંખ મીંચીને) આમ, બહેન, આપણે ભવેભવ રહીએ તો—

[જીતેન્દ્રનાં ધૂરકાં સંભળાય છે. બન્ને ચમકીને જુદાં પડે છે. તિલોત્તમા બહાર
થઈ જાય છે]

તિલોત્તમા

ઉર્વશી, ડિયરેસ્ટ! હું પછી આવીશ. ગૂડ બાઈ. (જાય છે)

[જીતેન્દ્ર ધૂરકાં ખાયા કરે છે. ઉર્વશી બહારે તેની પાસે જાય છે ને તેને
વાંસે હાથ ફેરવે છે]

જીતેન્દ્ર

ઊહ—ઊ !

ઉર્વશી

આમ મૂરખ શા માટે થાય છે ?

જીતેન્દ્ર

(રડતી આંખે) મૂર્ખ ! આખું જીવન આમ જોયાં ને સહ્યાં કરવું ? નથી સહિવાતું. જીતેન્દ્ર, તમે નિર્દય ને દુષ્ટ છો. મારા પર જરાય દયા નથી આવતી ?

ઉર્વશી

દયા ! God ! ઉર્વશી, તને મારી દયા નથી આવતી ? આ તારા નાનકડા શરીરમાં ભરાઈ રહેવું—આખો દહાડો કામ વગર બેસી રહેવું, ને તેમાં, બાઈ ગોડ ! આ ફફડાટ થાય છે તે જુદો ! તને ભાન નથી હું કેટલો દુઃખી છું. (માથે હાથ મૂકી બેસે છે)

જીતેન્દ્ર

જીતેન્દ્ર, મહેરબાની કરી તિલોત્તમાને છોડી દો. ને આપણે હતાં તેવાં થઈ જઈએ.

ઉર્વશી

(બચ્ચાને) અરે શું કપાળ હતાં તેવાં થઈ જઈએ ? તારા સુકુમાર અંગોને બદલે આ મારાં ઊંટ જેવાં અંગોમાં તને જોઈ છું ને મને ચક્રકર આવે છે.

છીએ તે જ ઠીક

જીતેન્દ્ર

ને જીતેન્દ્ર, તમને લાન છે, મારા શરીરની સુકુમાર રેખાઓ કદરૂપી થતી ચાલી છે. તમને હમણાં મૂછ ફૂટું ફૂટું થાય છે. મારા પૂર્વાશ્રમનું કોઈ ભયંકર સ્વપ્ન હોય એવા તમે લાગો છો.

ઉર્વશી

ઉર્વશી ! એકબીજાને જોતાં આપણને કમકમાં આવે છે, તે હું ક્યાં નથી જાણતો ?

જીતેન્દ્ર

ને આખો ભવ આમ કઢંગી રીતે વિતાવવો ? ઓ પ્રભુ ! (રૂંઝે છે)

ઉર્વશી

(નિસાસો નાંખે છે) મને પણ એવું જ લાગે છે. કોઈવાર તો મોર્ફિયાનાં ઈન્જેક્શન લેવાનું મન થાય છે.

જીતેન્દ્ર

ને જ્યારે બાળક આવશે....(આંખે હાથ દે છે) પ્રભુ ! પ્રભુ ! કહે તો મોત દે તો સારું.

ઉર્વશી

પેલો બાવો પણ કોણ જાણે મૂંઝો, ફરી પાછો નથી આવતો !

જીતેન્દ્ર

હું આજે સવારે બધાં મંદિરોમાં એને શોધી આવી. ઝેર ખાઈ આ દુઃખી અવતાર પૂરો કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે.

ઉર્વશી

ખરી વાત છે ઉર્વશી ! હું એક વખત-ગમે તેવો-પણ
બાહોશ, હસમુખો પુરુષ હતો. તું સંસ્કારી, કવિતામૂર્તિ હતી.

જીતેન્દ્ર

અને હવે હું બાયલો પુરુષ ને તું નફફટ સ્ત્રી બની ગયાં છીએ.

ઉર્વશી

બેમાંથી એકેય નથી પુરુષ રહ્યો, ને નથી સ્ત્રી રહી.

જીતેન્દ્ર

(રડે છે) કાલે આખી રાત હું રડી રડીને મરી ગઈ. મરવા
સિવાય બીજો રસ્તો નથી. (ગળવામાંથી શીશી કાઢે છે) હું હમણાં જ
આ અવતાર પૂરો કરું છું. જીતેન્દ્ર, એક વાર હતો તેવો થઈ જા.

ઉર્વશી

અરે કોઈ રસ્તો બતાવે તો હમણાં જ થઈ જાઉં.

જીતેન્દ્ર

તો ગૂડ બાય, પ્રાણ !

ઉર્વશી

(એકદમ ઊભી થઈ ને શીશી જૂંટવી લે છે) અરે મૂરખી ! તું મરી
ક્યાં જાય છે ?

જીતેન્દ્ર

ત્યારે શું કરું ?

ઉર્વશી

અરે તું મરી જાય એટલે કોઈ દહાડો મારે તો આ દેહમાંથી
નીકળવાનું રહે જ નહીં. ના, ના, હું તને મરવા નહીં દઉં.
(કપાળ ફટ છે) એ તો હાથે કર્યો હૈયે વાગે છે.

જીતેન્દ્ર

મને મોઢને આત્મા બદલવાનું ક્યાંથી સૂઝયું ?

ઉર્વશી

અરે ચાલની, મહાદેવજીની ફરી પ્રાર્થના કરીએ. ગમે તેવા
પણ ભોળાનાથ છે, રીએ પણ ખરા. હતાં તેવાં કરી દે.

જીતેન્દ્ર

જીતેન્દ્ર, ખરી વાત. એમના વગર કોઈ આપણો બેઠી નથી.

(બન્ને)

આવી કરો ઉદ્ધાર
ભોળા, મારા કાંડું ઝાલીને
દો ના અમને છેડ રે
આવી કરો ઉદ્ધાર, ભોળા મારા,
આવી કરો ઉદ્ધાર.

ઉર્વશી

વ્યંઠળ ભાવે મેં બન્યા,
થયો નર મટી નારી રૂપ
પુરુષસિંહપદ છાડિયું
મૂર્ખ બન્યો હું અનુપ
ભોળા મારા

અંક બીથો

જીતેન્દ્ર

ધીટ ભાવ મેં કેળવ્યા,
પ્રભુ પુરુષ થવાના કોડ
દેવીતું પદ છોડિયું,
બની કઢંગી અજોડ
આવી કરો ઉદ્ધાર,
શંભુ ભોળા, આવી કરો ઉદ્ધાર!
હતાં તેવાં કરી દોને કિરતાર,
ભોળા મારા, આવી કરો ઉદ્ધાર.

[બન્ને આંસુ સાથે પ્રાર્થના કરે છે] પ્રભો ! હતાં તેવાં કરી દો,
દીનાનાથ ! [બન્ને આંખો મીંચી મૂંગાં બેસે છે. સાધુનો ક્રોધાવિષ્ટ અવાજ આવે
છે: “બમબમ ભોળાનાથ.” બન્ને હરખાતાં બેઠે છે ને સાધુને સત્કારવા આગળ આવે
છે. સાધુ ગુસ્સામાં હાથમાંનો ચિપિયો ખડખડાવતો આવે છે અને વચ્ચે આવી,
ડોળા કાઢી ચિપિયો સોફા પર ઠોકે છે]

સાધુ

બમબમ ભોળાનાથ ! શંકર ભગવાનકો કયું કળ્પ દે રહે હો ?
(ડોળા કાઢી જુએ છે. જીતેન્દ્ર ને ઉર્વશી હાથ જોડી, ફિક્કે મુખે જોયા કરે છે)

ઉર્વશી

મહારાજ !

સાધુ

મહારાજ, મહારાજ, કયા કર રહી હો ! મેં ન હું
સિંહાસન પર બેઠા હૂઆ શોભાકા ખીલૌના, ઔર ન હું રસોઈ
પકાનેવાલા ભટજી.

છીએ તે જ હીક

જીતેન્દ્ર

ભગવાન ! ક્ષમા કરો. અમે આપનું ન માન્યું તેનો પસ્તાવો કરીએ છીએ. અમને હતાં તેવાં બનાવી દો. (સાધુ ડાળા કાઢીને જોયા કરે છે)

સાધુ

કયોં બનાઉં ?

[જીતેન્દ્ર ને ઉર્વશી ગભરાઈને એકબીજા તરફ જુએ છે]

ઉર્વશી

ભગવાન ! અમને આ નર્કમાંથી છોડાવો.

સાધુ

કયોં છૂટા કરું ? તુમકો (ઉર્વશીને) નરશાર્દૂલ નહીં બનના થા— એસી નક્કટ નિલંબજ સ્ત્રી બનના થા. (જીતેન્દ્રને) ઔર તુમકો ન દેવી બનના થા, મગર એસા વ્યંઢલ બનના થા. અબ એસેહી રહો. (ગુસ્સામાં આમથી તેમ ચિપિયો ખખડાવતાં, લાંબાં ડગલાં ભરતો ફરે છે)

જીતેન્દ્ર

(હાથ જોડી) ભગવાન ! તમે તો પતિતપાવન છો—

સાધુ

તુમકો બાલ કટવાકે કલબોમે શૃગાલ-નૃત્ય કરના હૈ !

અંક ચોથો

જીતેન્દ્ર

ના પ્રભુ !

સાધુ

(ઉર્વશીને) ઔર તુમકો લંબે લંબે બાલ રખકે, બડા ચોડાસા લેંઘા લગાકે લડકીઓકે પીછે ભટકના હૈ—

ઉર્વશી

ના ભગવાન !

સાધુ

ચૂપ ! (ચિપિયો સોફા પર ઠોકે છે)

ઉર્વશી : જીતેન્દ્ર

(પગે પડીને) ભગવાન, દયા કરો.

સાધુ

દયા ! દયા ! તુમારે લિયે ? વિદેશકે કીચડમેં રોલાતે હુએ જંતુકો ? કભી નહી.

ઉર્વશી

(પગ પર માથું મૂકે છે) તો ભગવાન, અમને બાળીને ભસ્મ કરો, અમારે નથી જીવવું.

છીએ તે જ હીક

સાધુ

(કમંડલમાંથી પાણી લે છે) મૂર્ખો ! જો ન ક્રિયા કૃષ્ણભગવાન
ઔર લક્ષ્મીજીને—જો ન ક્રિયા ભગવાન રામચંદ્ર ઔર જાનકીજીને—
જો ન ક્રિયા ખુદ પાર્વતીપરમેશ્વરને—વહુ કરના થા ! જાઓ,
(જતેન્દ્રે ને ઉર્વશી માથું નમાવે છે) જલબલસે ભસ્મ કરતાં હું (પાણી
છાંટ છે. ઉર્વશી ને જતેન્દ્ર મૂર્ખા પામે છે)—તુમારે દુઃખકો. બિચારે, મૂર્ખ—
(હસે છે) નમઃ શિવાય ! નમઃ શિવાય ! નમઃ શિવાય !

[પડદો પડે છે ને બે મિનિટમાં ઊપડે છે]

અંક પાંચમે

[સ્થળ તે જ. સમય બે કલાક પછી.

જીતેન્દ્ર આંખો ઉઘાડે છે, ચારે તરફ જુએ છે ને ફરીને ભ્રમો થઈ જાય છે. પછી પગે ઝપઝપ ચાલવાને પ્રયત્ન કરે છે. પોતાને દિલે હાથ ફેરવે છે ને હર્ષથી નાચે છે. થોડી વાર વિચાર કરે છે. પછી ગળું પકડી ઉઠાળે. આવે છે કે નહીં તે જુએ છે]

જીતેન્દ્ર

ઓ....ક-ઉંહુ-ઓ....ક. ના, ના ! (ફે છે) હૂરરરરા—(દોડીને રોકે છે અને પછી કાલ્પનિક રમત રમે છે) શ્રીફરીન લવ, થર્ટી લવ, ફ્રાટી લવ—લવગેમ ! ફ્રાઇન, વેરી ફ્રાઇન ! [પછી એની આંખ ઉર્વશી પર પડે છે. તે રોકે ફ્રેફ્રા ફઈ પાસે આવે છે અને જરાક સ્મિત કરતો પવન નાંખે છે. પછી હસતો હસતો ચાલી જાય છે. ઉર્વશી ભેડે છે]

ઉર્વશી

હાથ ! [આંખો મીંચે છે. પછી એને જરા ઊભડી જેવું આવે છે. આનંદથી હસે છે ને પાછી આંખો મીંચી દે છે. તિલોત્તમા આવે છે]

તિલોત્તમા

શું મનોહારી મૂર્તિ છે ! (પાસે બેસે છે ને પવન નાંખે છે. ઉર્વશી આંખો ઉઘાડે છે, ખુરસી પર ય્યાર બેસે છે ને ગુસ્સામાં ભેઈ રહે છે) ઉર્વશી ! મારી પ્રાણુ ! ગુસ્સે થઈ છે ? ક્ષમા કરજે—

ઢાલા બોલો, તમે ઢાલા બોલો

કેમ રસિયા રીસાણા,
બોલી કે ચાલી નથી,
આડી હું હાલી નથી,
આજ્ઞાને ટાળી નથી,
નાથ, કેમ રસિયા રીસાણા,
નાથ, કેમ રસિયા રીસાણા.

(આંખોને પાસે બેસે છે. ઉર્વશી જે અત્યાર સુધી એકાંતરે ભેઈ રહી છે તે તેને તમાચો ચોટી કાઢે છે)

ઉર્વશી

ચિખાવલી ! મને શાની નાથ કહે છે ? કહેની તારો માટી હોય તેને.

[તિલોત્તમા ગાંડા જેવી ઊભી થઈ ગાલ પંપાળે છે. પાછળથી અંબાલાલ ને નરોત્તમદાસ તિલોત્તમાને લઈ જવા આવે છે] પેલા અંબાલાલનું ઘર માંડવાની ના કહે છે, ને હું તારો માટી ! જરા શરમ નથી આવતી ?

[તિલોત્તમા થેલા જેવી જુએ છે ને રડે છે]

તિલોત્તમા

મારે આ સાંભળવાનું? ક્યાં ગયો તારો કોલ, બહેન!

ઉર્વશી

ના જેણે કોલ આપ્યો હોય તેની પાસે. (નરોત્તમદાસને ને અંબાલાલને જુએ છે) કેાણુ બાપાણુ! સારું થયું આવ્યા તો!

[નરોત્તમદાસ ડોળા ફાડી ઉર્વશીને નખશિખ ભેગા કરે છે] લઈ બાંચો, આ ચિખાવલીને. હું બાણુ એનો વર હોઉં તેમ લખીલખીને રસિયા રીસામણાં કરે છે.

[તિલોત્તમા ખુરશી પર બેસી જઈ મૂરકાંબર રડે છે. ઉર્વશી જઈ ભાત મારે છે]
ભઈ, ઢોંગીલી! બાપાણુ, હું તમને પહેલેથી જ કહેતી હતી કે અમને ભણાવજો પણ સંસ્કારભ્રષ્ટ ન બનાવશો.

નરોત્તમદાસ

(ગાંડા જેવા બની આંગળી કરીને) તું કહેતી'તી ને હું સાંભળતો'તો,—એમ?

ઉર્વશી

અમને સ્વતંત્રતા જોઈએ છે, પણ પુરુષભાવે નહીં, સ્ત્રી-ભાવે. અમારે અપૂર્વ સ્ત્રી થવું છે, ફાટેલાં ખાસડાં જેવા પુરુષ થવું નથી.

નરોત્તમદાસ

(ગૂંચબાઈને ઉર્વશી સામે ભેગા કરે છે) અલી ચો છોકરી, આ ડહાપણુ ક્યાંથી ફૂટી નીકળ્યું?

ઉર્વશી

મારામાં તો હતું જ.

નરેન્દ્રભટ્ટાસ

(ગાંડા જેવા જેવા કરે છે ને પોતે ભગે છે કે ભણે છે તે જેવા તમાચા મારે છે)

તારામાં હતું ? હતું ? તો આ ત્રણ મહિનામાં આખા મુંબઈ
શહેરમાં ફજેતો શેનો કર્યો, મારા ડહાપણના ભંડાર ?

ઉર્વશી

(વાત ઉડાવી) અંબાલાલ, જેવા શું કરો છો ? બાપાજી કહેતા
હતા તે ખરી વાત. આજની છોકરીને જરા લાડ નેઈએ છે;
સમજ્યા ? તિલોત્તમાને જરા મીઠી મીઠી વાત કરો, આમ પૂતળા
જેવા ઊભા છો શું ?

તિલોત્તમા

(ગુસ્સામાં) બિલાડી-બિલાડી-બિલાડી-યુ કટ !

ઉર્વશી

ચૂપ ! (પછી એકદમ યાદ આવે છે) સૌરી, ચાલ તો મારી

બેન બેન બેનડી,

મીઠી મારી રોલડી,

તું દૂર નય ઘેલડી,

તો હાર્ટ થાય ફેલ-ડિ-ય-ર

ચાલ, મારી બહેન, હું તને મૂકવા આવું. બાને પણ મળતી આવું.

નરેન્દ્રભટ્ટાસ

(જતાં જતાં) ઓત્તારી ! આ શું થયું ? આને બા ને બાપા
એકદમ ક્યાંથી યાદ આવી પડ્યાં ?

ઉર્વશી

મહેતાજી ! મહેતાજી ! (મહેતાજી લંગડાતા આવે છે) મહેતાજી !
અરે, આ શું થયું તમને ? (મમતાથી) મહેતાજી !

[મહેતાજી આ મમતા જોઈ ચકિત થાય છે]

મહેતાજી

કાંઈ નહીં બા. કાલે તમે રેકેટ માર્યું હતું ને એ તો મને
જરા વાગ્યું

ઉર્વશી

અરે ! મેં રેકેટ માર્યું હતું ? અરર ! હું બહુ દિલગીર છું. માફ
કરજો મહેતાજી !

મહેતાજી

(ગાંડા જોવા જોઈ રહે છે) હું માફ કરું ?

ઉર્વશી

હા, મારી જ ભૂલ હતી. જાઓ, ઘેર જઈને સૂઈ રહો. ને
પેલા વિકુને કહેજો કે એ અહિં નેપોલિયનની છબી ટિંગાવી
દે, હમણાં ને હમણાં. આ ગાંધીજીની છબી કાઢી નાંખજો.
(મહેતાજી સિવાય બધાં નય છે)

મહેતાજી

(ચાળા પાડી) ‘માફ કરજો મને !’ આજે આ ઘરમાં ફરી કાંઈ
ભૂત વળગ્યું છે !

[વિકુ હસતો હસતો હાથમાં પાનની ઝોરણી લઈ, સોપારી કાપતો કાપતો
આવે છે]

વિકુ

મહેતાજી ! આજ કાંઈ ઘરમધી ઝાલા આહો ?

મહેતાજી

મને પણ એમ જ લાગે છે.

વિકુ

શેઠ આજ દાદર વર જતો હોતો—આણી રેકેટ અસા અસા નાહી ઘેઉન જતો (ખેરાનો ચાખો કરે છે) અસા—આણી—તસા શીરવુન જતો હોતો. માલા સાંગીતલા—‘અડધા દ્રાંઈંગ રૂમ અંગ્રેજી, આણી અડધા દેશી બનવ.’ આણી કસા રોક! ‘વિકુ’ (ચાળા પાડે છે) આહા હા—હા! માલા અસા રેકેટ મારલા, જસા પૂર્વી મારતો હોતો તસા. (પાન ખાય છે)

મહેતાજી

હવે તું બકવાટ બંધ કરશે? મને પણ એક રેકેટ લગાવ્યું.

વિકુ

શેઠની માલા સાંગીતલા કી મહાત્માજીચી છબીલા હાર ચઢવાયચા.

મહેતાજી

શું? -

વિકુ

શું, શું? ગાંધીજીલા હાર ચઢવાયચા!

મહેતાજી

અરે, બાઈએ મને કહ્યું કે ગાંધીજીની છબી કાઢીને નેપોલિયનની મૂક.

વિકુ

કશાલા ? શેઠચા ઘર આહે કે શેઠાણીચા ? સાંગા.

મહેતાજી

મૂરખા ! શેઠની ગાળ ખાવી સારી, પણ શેઠાણીને તો ખુશ જ રાખવી. આખો દિવસ શેઠો ગમે તે હોય-રાતે તો શેઠાણી આગળ ' મૈં તેરી ગૌઆં. ' સમજ્યો ?

વિકુ

નાહી ! મી ઇકડે મહાત્માજીલા હાર લાવતો.

મહેતાજી

છટ્ટ-હું ગાંધીજીની છખી લઈ જવાનો. (છખી ઢાલવા નય છે)

વિકુ

(વચ્ચે આવીને) મહેતાજી ! અત્તા તુમી મહાત્માજીચી છખીલા હાથ લાવણાર કોણુ ? પહા. મી જનાર્દન ખુવાચા શિષ્ય આહે. સમજલાસ કાય ? અંગ્રેજ સરકાર ત્યન્લા કાય કરુન્ શકત નાહી, તો તુમી કોણુ ? (પાનની ચમચી મૂકી હાથ પર પડકાર કરે છે)

[મનોરમા આવે છે. એની સાથે એક મૃદંગ લઈને નૃત્યકલાનો શિક્ષક આવે છે]

મનોરમા

ભાઈ, ઓ ભાઈ ! ભાઈ નથી કે મહેતાજી ? (શિક્ષકને) માસ્તર, તમે અહિંયાં બેસો : ભાઈ અહિં પ્રેક્ટીસ કરશે.

મહેતાજી

(વિકુને) જનાર્દન ખુવાના શિષ્ય ! રોક કરની હવે ? તુઝી આઈ આવી એટલે કેમ મૂંગો થઈ ગયો ? (બન્ને નય છે)

મનોરમા

(માસ્તરને) માસ્તર, જરા તોડો વગાડોને ? (નાચે છે)

[જીતેન્દ્ર આવે છે]

જીતેન્દ્ર

બાઈ ગોડ ! મનુ ! આ તે દીવાનખાનું છે કે નાચણખાનું ?
બંધ કર, ઇડિયટ ! (રેકેટ માસ્તરના માથામાં મારે છે, તે તૂટી જાય છે ને
માસ્તરના ગળામાં ભેરવાઈ જાય છે)

મનોરમા

ભાઈ, ભાઈ ! શું કરો છો ? તમે માસ્તરને બોલાવ્યા ને તેનું
અપમાન ? (ગાંડા જેવી જોયા કરે છે)

જીતેન્દ્ર

મનુ, આ નોન્સેન્સ બંધ કર ! તારે જોઈએ તો નાચ, જોઈએ
તો તારા વરને નચાવ, પણ જો મારી પાસે આવી છે—(મૂકેલા મારવાનો
ડોળ કરે છે. મનોરમા ખુરશી પર બેસી જાય છે ને રડી દે છે)

જીતેન્દ્ર

(શિક્ષકને) ગેટ આઉટ, યૂ ટુમ, ધુમ, ટુમ, ધુમ ! આમ કરી
કરીને છોકરા છોકરીઓને રામલીલા કરતાં કરી દીધાં—(ઉર્વશી આવે છે
ને એકદમ હેતથી મનોરમાની પાસે બેસી જાય છે)

ઉર્વશી

મનુબહેન ! શું છે ? શું છે ?

મનોરમા

(રડતી) ભાઈ ગાંડા થઈ ગયા છે. નૃત્ય કરવાને શિક્ષક રાખ્યો
ને હવે તેને મારીને કાઢી મૂકે છે.

ઉર્વશી

(મનોરમાનાં આંસુ લે છે) રડતી નહીં, મને નૃત્ય શીખવજે.
થયું ? (મનોરમા ડાળા ફાડીને જોઈ રહે છે)

મનોરમા

તમને ?

ઉર્વશી

હા, ચાલો માસ્તર, અંદર. એમને કાલે અડધું શીખવ્યું હતું
તે તાંડવ આજે મને પૂરું શીખવો.

મનોરમા

(અકિત થઈને) તમને તાંડવ આવડે છે ?

ઉર્વશી

અમે તો અર્ધનારીશ્વર. કાલે એમને શીખવ્યું તે મને આજે
આવડી ગયું. ઊઠો, માસ્તર. અંદર ચાલો—મારા ખંડમાં—એમને
ટેનિસ-નૃત્ય કરવા દો. (મનોરમાને વહાલથી અંદર લઈ જાય છે)

જીતેન્દ્ર

(પોતાને ગાથે તમાચો લગાવે છે) જાનવર ! (દોડતો અંદર જાય છે ને
મનોરમા અને માસ્તરને ઘસડી લાવે છે) મનુ, માસ્તર, હું દિલગીર છું. હું
તો નૃત્યનો ખડુ જ શોખીન છું. પેલા ભરતમુનિ તો મારી પાસે
ભણેલા. બસ, લગાઓ, ટુમ ધુમ, ટુમ ધુમ,—ધા ધા કીટધા.

ઉર્વશી

(જીતેન્દ્રને) તમે પાછાં ગાંડાં કાઢવા માંડ્યાં કે ?

છીએ તે જ ડીક

જીતેન્દ્ર

(જબ કાઢીને) એટલે જ તું કાલે અડધું શીખી તે મને આવડી ગયું.

[માસ્તર મૃદંગ વગાડે છે]

મનુ, પેલી ભૂંગળી લાવ. હું બાણે કૃષ્ણ—(વાંસળી વગાડે છે)
ને ઉર્વશી, તું બાણે રાધા. આપણે નૃત્ય કરીએ.

મનોરમા

તમે કૃષ્ણ—ને ઉર્વશીલાલી રાધા—ને હું કેાણ ?

જીતેન્દ્ર

તું? તું પેલી ગાય—પેલા કૃષ્ણજી ચરાવતા હતા તે. માસ્તર,
ચાલો શરૂ કરો. એક—બે—ત્રણ—

ઉર્વશી

(જીતેન્દ્રને) અરે, તમે બાફે છો શું? તમારું ટેનિસ-નૃત્ય મારે
નથી બેવું.

જીતેન્દ્ર

(ઉર્વશીને) અરે જો તો ખરી. તારા શરીરમાં ત્રણ મહિના હું
મક્ત નથી રહ્યો. ટેનિસ-નૃત્યનો બાપ હવે શીખવું છું. (માસ્તરને)
માસ્તર, ચલાવો. નાધીન ધિન્ના, નાધીન ધિન્ના, નાધીન ધિન્ના,
નાધિન ધિન્ના, ('સર પર ગાગર' અભિનય અને પગના ઠેકા સાથે ગાય છે.
ઉર્વશી ને મનોરમા પ્રશંસાથી તેમાં જોડાય છે)

અંક પાંચમો

સરપર ગાગર ધરકર, ગજગમિની

હાથ હલાતી આવે

ભોળીશી ભામિની,

દુતિદામિની

મિયકામિની

ગજગમિની

હાથ હલાતી આવે

હસહસ ભૂમિ પાય દેવે

નભ નીચે લાય દેવે

મુખસે ક્ષુ ગાય દેવે

અમૃત ખરસાય દેવે

નિશી અંધિયારી ભારીમં

દુતિદામિની

મિયકામિની

ગજગમિની

હાથ હલાતી આવે

[પાછળથી હર્ષદ, ડૉક્ટર, હાઈકોર્ટને રજુદ્રાર અને બેલિક આવે છે ને જીતેન્દ્રને નાચતો જોઈ પોતાની નોટમાં ડૉક્ટર ને રજુદ્રાર નોંધ લે છે]

હર્ષદ

ભાઈ, આ ડૉક્ટર સાહેબ. સાથે કન્સલ્ટન્ટ આવ્યા છે.

ડૉક્ટર

સાહેબજી, શેઠ ! સાહેબજી. કેમ આજે કેમ લાગે છે ? યસ.
સવારની માફક જીવ ઊંચો છે કે ? (શિક્ષક મુદ્દા લઈને નય છે)

જીતેન્દ્ર

(મોનમાં) મારો જીવ તો ઊંચો ઊડ્યા જ કરે છે. પણ તમે કેમ આવ્યા છો ?

ડૉક્ટર

(ગાંડાને પટાવતા હોય એમ) યસ, યસ. જીવ ઊડતો જ લાગે છે.
કેઈ જોગી જતિને મળવાનું મન હવે થાય છે?

જીતેન્દ્ર

(ગુસ્સામાં) જોગી જતિને? આ ભવે મારે જોગી જતિ જોવો
નથી. કેમ, છે શું?

ડૉક્ટર

(જાણે ગાંડાને સમજાવતા હોય તેમ) હા, હા. યસ, યસ. જાણે
કેઈ તમને સ્ત્રી બનાવે—

[હર્વશી મોઢે રૂમાલ રાખી હસતું ખાળી શક્તી નથી]

જીતેન્દ્ર

(ભ્રમો થઈ જતાં) મને સ્ત્રી બનાવે? ગાંડા થઈ ગયા છે કે શું?

[હર્ષદ ડોળા ફાડી જીતેન્દ્રની બોલાચાલી જોયા કરે છે]

ડૉક્ટર

યસ, યસ. કેઈ કેઈ વાર સ્ત્રી થવાનું—

જીતેન્દ્ર

અરે, સ્ત્રી થવું હોય તો થાઓની તમે. મને શું પૂછો છો?

[હર્ષદ ગાંડા જોવા જઈ રહે છે]

ડૉક્ટર

(મીઠાસથી) યસ! યસ! જે હોય તે ખરેખરું કહી દો ને—

જીતેન્દ્ર

(ધમકાવતાં) ડૉક્ટર, આજે તમને શું થયું છે?

ડૉક્ટર

યસ ! યસ ! જરા આસ્તો. અકળાઓ નહીં. Don't excite yourself.

રજીસ્ટ્રાર

(ડૉક્ટરને) ડૉક્ટર, આમને ગાંડપણનાં કાંઈ ચિહ્ન નથી.

ડૉક્ટર

હમણાં જોજોની, મિસ્ટર.

જીતેન્દ્ર

ગાંડપણ ? તમે કોણ છો ?

રજીસ્ટ્રાર

હું હાઈકોર્ટનો રજીસ્ટ્રાર છું. લ્યૂનસી એક્ટ નીચે તમારી તપાસ કરવા નામદાર હાઈકોર્ટ મને મોકલ્યો છે.

જીતેન્દ્ર

હું ગાંડો છું ? કોણ કહે છે ?

કન્સલ્ટન્ટ

આ ડૉક્ટર મોહનલાલે એફિડેવીટ કરી છે.

જીતેન્દ્ર

(ડૉક્ટરને કોટમાંથી પકડી) હું ગાંડો છું ? યુ— (ડૉક્ટરને ખૂબ હસ-મચાવે છે. હર્ષદ આનંદમાં આવી જઈ હસે છે)

ડૉક્ટર

જીઓ ! જીઓ ! આ ગાંડપણનાં ચિહ્ન.

જીતેન્દ્ર

ડૉક્ટર, નામદાર હાઈકોર્ટને કહેજોની કે પહેલાં તમારું માથું તપાસે ?

રજીસ્ટ્રાર

(ડૉક્ટરને) ડૉક્ટર ! શૉર્ટીંગ-તમે છેક આવું ખોટું સોગન્દનામું કર્યું હશે એમ મેં ધાર્યું નહોતું.

ડૉક્ટર

(માથે હાથ મૂકી) ખોટું સોગન્દનામું?—ખોટું? (નિરાધારીથી) હું શું ગાંડો થતો જાઉં છું ?

જીતેન્દ્ર

અરે, ગાંડા થતા નથી જતા, ગાંડા છે જ. એમાં જરાય શંકા નહીં રાખતા. હું ખાતરી આપું છું. સિધાવો-જલદી (ડૉક્ટર, બેલિક ને રજીસ્ટ્રાર નય છે)

હર્ષદ

ભાઈ ! તમે તદ્દન સારા થઈ ગયા લાગે છે.

જીતેન્દ્ર

હું ક્યારે નહોતો ?

હર્ષદ

હું પણ ગાંડો થતો લાગું છું !

જીતેન્દ્ર

બેલાશક ! જ્યારથી મારી બહેનને પરણ્યો ત્યારથી. કેમ મનુ, તારો ચેપ લાગ્યો છે ને ?

વિકુ

(આવીને) શેઠસાહેબ, ભગવાનદાસ આણી સોલિસિટર સાહેબ આલે. ને એક મનુષ્યની પત્ર આણુલા આલે.

[જીતેન્દ્ર કાગળ વાંચે છે ને ગળવામાં મૂકે છે ને પછી વિકુને નિશાની કરે છે. તે નય છે. ભગવાનદાસ ને તેના સોલિસિટર આવે છે]

જીતેન્દ્ર

કેમ, ભગવાનદાસ ?

ભગવાનદાસ

(રોફથી) હા. હું પેલો કરાર લઈ આવ્યો છું, તમારી સહી માટે.

જીતેન્દ્ર

શાનો કરાર ?

ભગવાનદાસ

કેમ, આપણે કાલે વાત કરી હતી ને આજે ભૂલી ગયા ? મેનેજીંગ એજન્સીમાં મને અડધો ભાગ આપવાની ?

જીતેન્દ્ર

ન્યુ માથેરાન મિલ્સની ? મેં ક્યારે વાત કરી હતી ?

ભગવાનદાસ

(ધૃષ્ટતાથી) મારા ભાઈ, એટલામાં ફરી જાઓ છો ?

જીતેન્દ્ર

(સખ્તાઈથી) ભગવાનદાસ ! રીતભાત ભૂલી ગયા કે શું ?

ભગવાનદાસ

એટલે તમારે ફરી જવું છે ?

ભગવાનદાસ

બહેન, તમે તો વચ્ચે પડો. લાઈ છેક નિર્દય થઈ ગયા છે. બહેન, હું પગે પડું, મને બચાવો.

જીતેન્દ્ર

અરે, જરા ઊભા તો રહો. તમે તો હિન્દુસ્થાન પર હુમલો કર્યો છે ને? આખી સરકાર માળાપ તમારી સામે કમર કસીને તૈયાર છે.

ભગવાનદાસ

(બેભાન બેઠો) હિન્દુસ્થાન પર હુમલો ! મેં? ક્યાં કર્યો? આવું શું બોલોછો, શેઠજી સાહેબ !

જીતેન્દ્ર

જી. ત્યાર વગર તમારી સામે સરકાર માળાપે ‘ડિક્લેન્સ ઓફ ઇન્ડિયા’ ધર્યો છે, કેમ ?

ભગવાનદાસ

ડિક્લેન્સ ઓફ ઇન્ડિયા ? ડિક્લેન્સ—ઓફ—ઇન્ડિયા—

જીતેન્દ્ર

પેલી ત્રણસો ગાંસડીઓ કાળાંબજારથી ખંભાત ચઢાવી તે મિસ્ટર ‘બીઝીનેસ ઇઝ બીઝીનેસ’, કેમ ભૂલ્યા? પ્રેસીડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ ‘કંકુ છાંટી કંકોત્રી’ મોકલી છે. જાઓ મિટિંગમાં—જાઓ.

ઉર્વશી

(હસીને) જીતેન્દ્ર, જવાહો, જવાહો, ભગવાનદાસ શેઠને.

જીતેન્દ્ર

(હર્ષદને) હર્ષદ, તું કેમ આમ મરેલા મરઘા જેવો પડ્યો છે?

હર્ષદ

ભાઈ! હું બગું છું કે ઊંઘું છું?

જીતેન્દ્ર

(વાંસો થાબડીને) હર્ષદ, દીકરા મારા ! તું બગે છે—બગે છે.

હર્ષદ

તમે અદ્ભુત છો.

જીતેન્દ્ર

તે આજે બહુયું ? મારી ઉર્વશી વર્ષો થયાં બાણે છે. (ભગવાન-દાસને) ભગવાનદાસ, આ ઉર્વશી કહે છે એટલે જવા દઉં છું. પણ પેલા સાતસો શેર ને ડિરેક્ટરપદનું રાજીનામું લખી આપો. ને હર્ષદ, નહીં લખી આપે તો એમને મોસાળ વઢાય કરજે. ત્યાં એમના મામાઓ વાટ જુએ છે. (ભગવાનદાસ હાથમાં પાઘડી લઈ જાય છે)

હર્ષદ

(ભગવાનદાસનો વાંસો ડોઝી) ચાલો, બહુ પટ પટ કરતા હતા તે. શું સમજ્યા ?

મનોરમા

ભાઈ, બઉં છું.

જીતેન્દ્ર

ગોવાળીઓ ચાલ્યો કે પાછળ ગાય ચાલી. હત્તારી—(મનોરમા જીભ કાઢીને જાય છે) ઉર્વશી, કેમ લાગે છે ?

ઉર્વશી

કાઈન! ને તમને?

જીતેન્દ્ર

વે....રી કાઈન.

ઉર્વશી

(ગાતી ગાતી પાસે આવે છે)—‘હસ હસ ભૂમિ પાય દેવે’

જીતેન્દ્ર

નભ નીચે લાય દેવે.

ઉર્વશી

મુખસે કછુ ગાય દેવે.

જીતેન્દ્ર

અમૃત બરસાય.

નિશી અંધિયારી ભારી મેં,

દ્યુતિદામિની.

ગજગામિની,

પ્રિયકામિની

હાથ હલાતી આવે.

(ઉર્વશી ને જીતેન્દ્ર હસે છે)

અન્ને

ને છીએ તેજ ઠીક છે.

[પડદો પડે છે]

શ્રી. મુનશીનાં અન્ય પુસ્તકો

પાટણની પ્રભુતા	૩-૮-૦
ગુજરાતનો નાથ	૫-૦-૦
રાજધિરાજ	૫-૮-૦
જય સોમનાથ	૪-૮-૦
પૃથ્વીવલ્લભ	૨-૮-૦
ભગવાન કૌટિલ્ય	૪-૦-૦
પૌરાણિક નાટકો	૨-૮-૦
ધૃતસ્વામિની દેવી	૧-૮-૦
લોપામુદ્રા ભા. ૧-૨-૩-૪	૪-૮-૦
લોમહર્ષિણી	૪-૦-૦
ભગવાન પરશુરામ	૬-૦-૦
વેરની વસુદાત	૩-૦-૦
ક્રોને: વાંક ?	૨-૮-૦
સ્વપ્રદક્ષા	૪-૮-૦
સામાજિક નાટકો	૧-૧૨-૦
કાકાની શશી	૧-૪-૦
બ્રહ્મચર્યાશ્રમ	૧-૪-૦
પીડાયસ્ત પ્રોફેસર	૧-૪-૦
ડૉ. રંડુરિકા(છપાય છે)
અડધે રસ્તે	૩-૦-૦
સીધાં ચઢાણુ ભા. ૧-૨	૩-૮-૦
શિશુ અને સખી	૨-૦-૦
મારી બિનજવાળદાર કહાણી	૨-૮-૦
કેટલાક લેખો ભા. ૧-૨	૨-૮-૦
ગુજરાતના જ્યોતિર્ધરો
થોડાંક રસદર્શનો	૨-૮-૦
નરસંયો-ભક્ત હરિનો...	૧-૮-૦
નર્મદ	૧-૪-૦
આદિવચનો ભા. ૧-૨	૨-૮-૦
અખંડ હિંદુસ્તાન	૫-૮-૦
કેટલીક વિભૂતિઓ(છપાય છે)

